

Az első angol telepesek és az indiánok

Jelige: Hakluyt

Tartalom

Bevezetés.....	2
I. Az angol gyarmatosítás politikai háttere	5
II. Az Erzsébet-kori Anglia és a tengeri utazás	6
III. A roanoke-i gyarmatosítás kronológiája.....	8
IV. A források	11
IV/1. Megbízhatóság, célközönség, stílus.....	11
IV/2. Törzsek neve, kifejezések a forrásokban	14
V. Az első benyomások; Arthur Barlowe útja	17
V/1. Hozott indián-kép	17
V/2. Kommunikációs problémák	18
V/3. Benyomások és megfigyelések	20
VI. Összetűzések: A Grenville-féle kolónia	22
VI/1. Tűzszedések, vallás, „kincskeresés”	23
VI/2. Szokásbeli különbségek mint okok	25
VI/3. Diplomáciai hibák	27
VII. A gyarmat elhagyása	29
VIII. Összegzés: a döntő momentum	31
IX. Tanulságok.....	32
Bibliográfia.....	34
Mellékletek.....	36

Bevezetés

Az amerikai kontinens gyarmatosítása lényegében akkor megkezdődött, amikor Kolumbusz hajói először kötöttek ki 1492-ben az újvilágban. Akkor csak kevesen gondolták vagy gondolhatták, hogy Európa alig kétszáz év alatt meghódítja a kontinens teljes keleti partvidékét, valamint a nyugati nagyobb részét is ellenőrzése alá vonja. Érintetlenül ekkorra csak a „belterületek” maradnak: Amazónia esőerdei, amelyeket azonban folyamatosan térképeznek fel misszionáriusok és felfedezők, valamint az észak-amerikai préri, a Missisipin túli területek, és Kanada jelentős része, ám ezekre a területekre is folyamatosan érkeznek új telepések.¹

Ahogy az európaiak megjelentek, úgy kerültek előbb vagy utóbb konfliktusba a terület őslakóival, az indiánokkal. Az összeütközések már Kolumbusz idején megkezdődtek, de azok még eltörpültek a későbbi nagy háborúkhoz képest, amelyek a spanyol hódítók (konkvisztádorok) és a nagy indián birodalmak között zajlottak. Észak-Amerikában a 17. században kezdődik komolyan a telepes-indián harc, amely a 18. századra éri el csúcspontját. Az Egyesült Államok csak folytatja azt, amit a britek és a hollandok elkezdtek, nevezetesen az indiánok megsemmisítését.²

Az őslakosok és a telepések közötti harc meglátásom szerint legtöbbször három okból kezdődhetett. Az egyik a kincs- vagy zsákmányszerző háború, ennek legismertebb példái Hernan Cortes és Francisco Pizzaro indián birodalmakat leigázó hadjáratai.³ A második ok a földszerző háború. Eerre kerül sor a holland és angol telepések, valamint a nyugatra vándorló amerikai pionírok és az indiánok között. Ennek során a telepéseknek, növekvő létszámuk és a mezőgazdaság fejletlensége miatt mindig új földekre van szükségük, amit erdőirtással és az indiánok kiszorításával vagy megsemmisítésével szereznek meg.⁴ Emellett létezik egy harmadik típus is, ezek azok a konfliktusok, amelyek azért alakulnak ki, mert a telepések részt vesznek az indiánok egymás közötti harcaiban. Legjellemzőbb példája a francia-irokéz háborúk, amelyekbe a franciák huron szövetségeseiken keresztül keverednek. A huron prémkereskedelem erősítése, a törzsek szimpátiájának elnyerése vitte ebbe a háborúba a franciákat, lényegében Samuel Champlain útjai óta.⁵

¹ Észak-Amerika betelepüléséről, a gyarmatok terjeszkedéséről bővebben: Richard Middleton: Colonial America. Blackwell Publishers, Cambridge, Massachusetts, 1994(továbbiakban: Middleton)

² Urs Bitterli: „Vadak” és „Civilizáltak”. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982 (továbbiakban: Bitterli):187

³ John Huxtable Elliott: Empires of the Atlantic world. Yale University Press, 2007 (továbbiakban: Elliott):23

⁴ Bitterli: 180-187

⁵ Champlainról és Quebecről: David Hackett Fischer: Champlain's Dream. Simon and Schuster, 2008

Azonban van egy olyan telepes-indián összecsapás, amelyet egyik okkal sem lehet egyértelműen megmagyarázni. Ez pedig Roanoke, az első angol gyarmat és a vele szomszédos indiánok közötti harc. Ez annyira nehezítette a kolónia túlélési lehetőségeit, hogy bár kétszer/háromszor⁶ alapították meg, mégsem tudott állandóan lakott településsé fejlődni, és végül fel is hagytak a betelepítésére irányuló kísérletekkel. A dolgozatban azt próbálom bemutatni, hogy annak ellenére, hogy számos külső nehézség mutatkozott, a telep fennmaradhatott volna, ha megpróbál az indiánokkal barátságosabb viszonyt kialakítani. Arra is keresem a választ, hogy a telepesek és az indiánok között miért tört ki ilyen korán konfliktus, ami ellentétes a későbbi észak-amerikai „szokásokhoz” képest. Az angolok ugyanis a későbbiekben egy ideig kivártak, élvezték az indiánok támogatását, majd miután megerősödtek, támadást indítottak a közelükben élő indián törzsek ellen, teljesen megsemmisítve azokat.⁷

Roanoke-nál ez nem így történt. Itt az angolok helyzete, a források elmondása szerint, egyáltalán nem erős, teljes mértékben az indiánokra vannak utalva, ők látják el élelemmel. Mégis, már ebben a periódusban megkezdődik az indiánok bántalmazása, amely hosszú távon megpecsételi a kolónia sorsát, hiszen az erre adott indián válasz nem marad el.

A vizsgálatom alapvető célja az volt, hogy a források⁸ alapján megkeressem, hogy a kezdetben békés, szívélyes angol-indián viszony hogyan és miért változott meg. A felhasznált szakirodalom egy részét úgy válogattam össze, hogy azok a megelőző korszakok gyarmati eseményeire, illetve a későbbi angol gyarmatokon történekről szóljanak. A megelőző időszakok bemutatásával ugyanis a már meglévő példákat, a már kialakult indiánképet lehet ismertetni. Ezen kívül, a források szövegeire alapozott feltételezéseimet is a későbbi angol gyarmatokon történt eseményekre kitekintve próbálom igazolni, olyan szempontokat is felvetve, amelyekre a Roanoke történetével foglalkozó szakirodalom nem tért ki. A későbbi spanyol és francia módszereket, az ezekről szóló könyveket azonban nem vettem ide; egyrészt a spanyol gyarmatosítás ekkorra lényegében lezárul, a francia pedig, bár ezután kezdődik, minden korábbihoz képest más módszert követ.

A rövid eseménytörténeti áttekintés után a források keletkezési körülményeit vizsgáltam meg: kinek írta a szerző, és mi volt az írás háttere. Ez a szándékokat, a motivációt mutatja be, valamint ezek alapján a megbízhatóságra is következtethetünk. Ezt egy rövid névmagyarázat

⁶ A később leírt 1586-os telepet nem mindig tekintik külön alapításnak

⁷ Bitterli: 180-181

⁸ A forrásaim lényegében úti beszámolók, leírások. Az utazási irodalom elemzésének módszeréről bővebben: Peter Burke: Útmutatás az utazástörténet számára; In: Korall 26, 2006 november 5-26

követi, aminek az az oka, hogy maguk a források nehezen követhetőek a különböző törzsek, szereplők elnevezésében. Innentől fogva az elemzésem egyszerre kronologikus és tematikus. elsőként a szereplőknél és szerzőknél tapasztalt elsődleges beállítódottságokat, a hozott indián képet igyekeztem feltárni, tanulmányozni. Bár a források alapján ezt nehéz megvizsgálni, de azok szóhasználata, az indiánok bemutatása, a korábban ismeretlen indiánokkal való viselkedés leírása rámutathat ennek az előzetes indián képnek az elemeire, ha a szakirodalom alapján áttekintjük, milyen korábbi példák álltak az angolok előtt, milyen, az indiánokról szóló műveket, leírásokat, beszámolókat ismertek.

A következőkben a kommunikáció nehézségeit vizsgáltam. Itt is a forrásokban leírtak alapján igyekszem bemutatni, hogyan értették vagy nem értették meg egymást a két, egymás nyelvét nem ismerő embercsoport tagjai. Ebben a szakaszban írtam az Angliába került indiánokról, mivel a későbbi kommunikáció jórészt rajtuk keresztül bonyolódott le. Az ezt követő szakasz az angoloknak az indiánokról kialakult benyomásairól szól, arról, hogy a forrásokban hogyan jelentek meg az indiánok. Ezt természetesen nem lehet az előzetes indián képet figyelmen kívül hagyva vizsgálni, azonban ebben a szakaszban elsősorban az utazásokra, és az azokon szerzett tapasztalatokra koncentrálok inkább. Az ezt követő nagyobb, három részre osztható szakasz az összetűzés okait vizsgálja. Az első részben a „klasszikus” konkvisztádor-attitűdöt vizsgáltam, azaz a kincsvágyat, az indián főnökök elrablását, illetve a vallási türelmetlenséget. A következő részben az alapvető szokásbeli különbségekre helyeztem a hangsúlyt, arra, hogy egyes cselekedeteket máshogy ítél meg a két kultúra, valamint itt írtam le az emberi tényezők közül a szerintem egyik leglényegesebbet, a telepések korábbi viselkedéseit idegen környezetben, idegen emberekkel.

A harmadik részben az indiánok észjárásának, az indián törzsek egymáshoz való viszonyának meg nem értéséről, a vezetők diplomáciai hibáiról írtam. Ezekben a részekben elsősorban a forrásokban leírtakra támaszkodtam, és itt használtam a más gyarmatokkal, elsősorban a későbbi angolokkal való összevetést is. Az utolsó két fejezet egyfajta összegzés, valamint az általam leglényegesebbnek tartott tényezőnek a bővebb kifejtése. Ezen kívül egy külön fejezet szól a telep utolsó alapítási kísérletéről, de már röviden, valamint azokról a hibákról, amelyeket az angolok a későbbiekben nem követtek el.

I. Az angol gyarmatosítás politikai háttere

A vizsgálat elkezdéséhez először azt kell megfigyelni, milyen volt a világ abban az időben, nevezetesen a 16-17. század fordulóján. Roanoke ugyanis a kezdete az angol gyarmatosításnak, ezen kívül sikere függött az atlanti-óceáni viszonyoktól. A lépés Anglia hatalmának a kiterjesztését szolgálta. Ekkor viszont még Spanyolország a világ első számú hatalma. Bár ekkorra a Német-Római császár koronáját a spanyol király már nem birtokolja, de még mindig a spanyoloké Németalföld, sőt, Portugáliával ekkor perszonálunió áll fenn, így lényegében az egyetlen, nagyobb gyarmatokkal rendelkező állam.⁹ Ugyanakkor ez a spanyol világbirodalom már nem olyan erős, mint V. Károly korában, ekkor kezdődik ugyanis hanyatlása, bár még nem látványosan. A kontinensen továbbra is állandó a háború Franciaországgal, az uralkodó Habsburg-dinasztia ausztriai ága pedig a török ellen harcol. Ebben a harcban számít a dinasztia másik felére, így Spanyolországnak nem csak Németalföldön és Itáliában kell helytállnia, hanem Közép-Európában is. A háborúk hatalmas pénzt emésztenek fel. Ezt a pénzt a gyengén fejlett Ibéria nem tudja előteremteni. A bevételeknek így két fő forrása van: Németalföld fejlett gazdasága, és a gyarmatokról származó ezüst és arany. Ugyanakkor egyik sem biztosított teljes egészében. Németalföldön pusztító háború zajlik, miután a terület protestáns lakosai egyre inkább a függetlenség felé hajlanak, és szabadulni akarnak a katolikus Spanyol-Habsburg uralom alól. A terület bevételei kiesnek, egyre inkább a felkelőket és támogatóikat, így Angliát és Franciaországot gyarapítják. Az Atlanti - óceánon sincs már meg az a teljes spanyol fölény, amely még a 16. század közepén fennállt. Ekkorra angol kalózok, mint például Francis Drake vagy a történet szempontjából fontos Walter Raleigh már megmutatták, hogy a legyőzhetetlennek tűnő spanyol-portugál világbirodalom sebezhető. Cortes, Pizzaro és más konkvisztádorok pedig már minden birodalmat leigáztak, a bevételek már nem a korábbi nagy mennyiségben jönnek Amerikából sem.¹⁰ Ugyanakkor néhány kalózhajó és rajtaütéseik - bár érzékeny és bosszantó veszteséget okoznak - nem dönti meg a spanyolok tengeri hegemoniáját. Spanyolország hanyatlásának döntő pillanata az Armada 1588-as pusztulása, amikor ez a tengeri fölény megszűnik. A holland tartományok elvesztése 1609 majd 1648 után inkább csak a hanyatlás betetőzése.

Spanyolország ekkor kezdődő hosszú agóniája egészen a 19. század végéig eltart, és ezzel párhuzamosan emelkedik föl másik két nagyhatalom, Anglia és Franciaország. A két ország

⁹ Anderle Ádám: Spanyolország története. Budapest, Pannonica kiadó, 1999 (továbbiakban: Anderle): 72-80

¹⁰ Anderle: 90

útja azonban gyökeresen különbözik. Franciaország számára mindig is elsődleges a kontinens, a gyarmatosításban való részvétele sosem éri el azokat a méreteket, amelyeket az angol vagy a spanyol. Bár a Hétéves háborúig a francia gyarmatok Amerikában nagyobbak, mint az angolok, a lakosság számát tekintve a franciák közel harmincszoros lemaradásban vannak. Hiába a nagy kiterjedésű, erődökkel és kereskedelmi állomásokkal teletűzdelt terület, a lakosság a 18. századra sem éri el a százezret. Anglia számára ugyanakkor fontos lesz az újkori telepek, gyarmatok láncolata a 17. századra. Köszönhetően nagyobb népességfeleslegének és annak a gyarmatokra „exportálásának”, a területileg kicsi angol gyarmatok sokkal sűrűbben lakottak, és nagyobb népességgel rendelkeznek a 17. század elejére, mint a franciák.¹¹

Az angol gyarmatosítás kezdetei azonban nem vetítették előre azt a fényes jövőt, amelyet később a könyvekben vagy a korabeli térképeken találunk. Sőt, az első angol kolónia még a többihez képest is rosszul indult, hogy - ellentétben a későbbiekkel - rosszul is végződjön. Roanoke-ot ugyanis véglegesen elhagyták, míg a többi kolónia az első évek veszteségei, nehézségei ellenére is később fontos települése lett az angol gyarmatbirodalomnak.¹²

Az Újvilágot már részben ismerték az angol hajósok, igaz, nem Virginiát. John és Sebastian Cabbot a 16. század elején már végeztek felderítő utazásokat, az északnyugati-átjárót keresve. Angol halászok rendszeresen jártak halászni az újfundlandi partokhoz. Mind ők, mind Sebastian Cabbot, mind az angol „királyi kalózkodók” érinthették a későbbi Virginia területét.¹³ Állandó gyarmat létrehozása viszont nem történt, és nem is volt rá kísérlet.

II. Az Erzsébet-kori Anglia és a tengeri utazás

Anglia a korban jelentős átalakulásokon megy át. Egyrészt vallásilag; ekkor kezd kiépülni és megszilárdulni az anglikán egyház. A belső viszonyokat ekkor még rendkívül destabilizálja a katolikus-anglikán-puritán viszály, valamint az ebből fakadó, végső soron I. Erzsébet trónját is veszélyeztető konfliktusok.¹⁴ A vallási feszültségek, valamint a franciákkal vívott, és Calais elvesztéséhez vezető háború a gazdaságot és az államkincstárat egyaránt megterhelték. És mégis, Angliában a 16. század közepe és vége a nagy, udvar által támogatott vállalkozások

¹¹ Papp Imre: Az első francia gyarmatbirodalom. In: Poór János(szerk): A Kora Újkor története. Osiris Kiadó, Budapest, 2009: 415

¹² Később, az első ilyen települések jelentős része- így Jamestown és Plymouth is- kicsi és jelentéktelen lett, vagy a lakosság elvándorolt. Ez azonban csak a 18. század folyamán történik meg.

¹³ Middleton: 9

¹⁴ Elég Stuart Máriára gondolni, Bővebben: Hankiss Elemér-Makkai László: Anglia az újkor küszöbén. Gondolat kiadó, Budapest, 1965. (továbbiakban. Hankiss-Makkai): 45-59

kora. A bevételek fokozása, mint cél, valamint az egyre növekvő önbizalom egyre több ember érdeklődését fordította tartós újvilági települések, támaszpontok alapításának terve felé. I. Erzsébet egyik udvari embere, maga is kalózvállalkozások vezetője, Walter Raleigh 1584-ben kapott megbízást a vállalkozásra, amely végül Roanoke szigetének angolokkal való gyarmatosítását eredményezte. Ez lett Anglia első újvilági gyarmata, telepe. Ekkoriban egy ilyen vállalkozás nagy bátorságot igényelt, mind a befektetőktől, mind azoktól, akik az újvilágba való átkelésre adták a fejüket. Az angoloknak még nem volt gyakorlatuk, hogyan lehet jövedelmezővé tenni egy ilyen települést. A későbbiekben jelennek meg csak a dohányültetvények, mint ahogy a később felfutó Jamestown is a dohánynak köszönhetette sikerét.¹⁵ Bár Raleighnak voltak ötletei később létrehozandó ilyen jellegű településekről is, ezeket végül nem ő valósítja meg.

Az átkelőkre alapvetően két fő veszély leselkedik: maga az utazás és az, hogy életben tudnak-e maradni egy ismeretlen világban. Az óceán átszelése ezekben az időkben hónapokig tart. Az étel és a víz megromlik, a matrózok skorbuttól szenvednek a vitaminhiány miatt, az időjárásnak és az ismeretlen vizek zátonyainak kitett hajók közül sok megsemmisül, legénységük életét veszti.

Aki túléli az átkelést, még koránt sincs biztonságban. Nincsenek házak, amikben lakjanak, élelmiszerük jelentős része megromlott, és nem tudják, az ismeretlen növények közül melyik ehető és melyik nem. Ha vetésük tönkremegy, éhen halnak, hacsak valamelyik bennszülött törzs nem veszi gondozás alá őket, ahogy az Roanoke-nál is történt az elején. Érthető, hogy a korabeli emberek féltek ezektől az utaktól. A tengereket hatalmas szörnyekkel népesítette be képzeletük, amelyek a korabeli térképeken, ábrázolásokon is visszaköszönnek. Az átkeléshez szükséges legénységet gyakran erőszakkal kellett összeszedni. Jellemző volt, hogy az első újvilági telepekre elítélteket vittek, mint ahogy jól jellemzi a viszonyokat, hogy egyes elítéltek inkább a halálos ítéletet mintsem az utat választották.¹⁶ Ennek ellenére a század végére, de még inkább a 17. század elejére egyre többen fognak különböző okokból (vallási, gazdasági) amellet dönteni, hogy az amerikai kontinensen próbálnak szerencsét, ott próbálnak megteremteni maguknak egy jobb életet. Azonban nem a veszélyérzet csökkent, nem is annyira a csábítás nőtt, hanem az, hogy az áttelepülést választók élete az

¹⁵ George Brown Tindall: *America-A narrative history*. W. W. Norton and Company. New York, 1992. (továbbiakban: Tindall):

¹⁶ Rázsó Gyula (szerk.) *Felfedezők, Kalózok, gyarmatosítók. Angol utazók, hajósok és gyarmatosítók a XVI-XVII. században*. Gondolat kiadó, Budapest, 1963: 154

anyaországban reménytelenné és kilátástalanná vált, és inkább elindultak a hosszú és veszélyes útra a bizonytalan, de az otthoninál jobb ígéretnél jövő felé.¹⁷

III. A roanoke-i gyarmatosítás kronológiája

Ahhoz, hogy érthetőbb legyen a roanoke-i telepések, illetve a róluk szóló források elemzése, röviden át kell tekinteni Roanoke eseménytörténetét 1584-1590 között. Raleigh, miután megörökölte féltestvérének, Humphrey Gilbertnek a gyarmatalapítási jogát 1584-ben, hozzálátott a roanokei kolónia és az odautazás megszervezéséhez. Gilbert korábbi kolóniaalapítási kísérlete súlyos kudarc volt. 1578-ban a mai Rhode Island területére indult, Új-Fundlandra érkezett, de rögtön el is indult hazafelé, mert közeledett a tél. A hazafelé vezető úton hajója elsüllyedt, ő maga életét vesztette.¹⁸ Raleigh először egy kisebb felderítő-expedíciót küldött ki 1584-en, hogy megfelelő helyett találjanak a kolóniának. Ennek az expedíciónak volt a vezetője Arthur Barlowe és Philip Amadas.

A területen eredetileg katonai támaszpontot akart kiépíteni Raleigh. Terve az volt, hogy a spanyolokat fosztogató kalózhajók a telet itt vészelik át, sőt, akár télen is támadhatják az ellenséges hajókat.¹⁹ A két hajóból álló expedíció közel három hónapig utazott, azon az útvonalon, amely a későbbiekben is a Virginia felé tartó hajók fő útvonala lesz. Először az Azori- vagy a Kanári-szigetekig hajóztak, majd onnan, Bermudát útba ejtve Virginiába. Hazafelé északi irányban hajóztak, a Golf-áramlatot követve. Barlowe és társainak a nyár végén haza kellett indulniuk, és ez is állandó jellegzetesség minden expedíciónál: tavasszal átkelés, nyáron még ott tartózkodnak a hajók, de augusztusban vissza kell indulniuk, különben az időjárás hazatérésüket nem teszi lehetővé.

Barlowe egy olyan területet talált meg, amely ma is nehezen hajózható, de egyben ez védelmet nyújthatott egy esetleges spanyol támadással szemben. Jelentésében így írt Roanoke megközelítéséről: *„Amikor először láttuk meg a földet, többen azt hitték, ez már magának a kontinensnek a partja: de amikor az öbölbe értünk, láttuk, hogy előttünk egy újabb hatalmas tenger van: mert itt a part mentén szigetek láncolata sorakozik, kétszáz mérföld hosszan. (...), A szigetek között két-három bejárat van: amikor pedig a szigetek közé érsz, látod, hogy*

¹⁷ bővebben: Michell Mollat: Európa és a tenger. Atlantisz Kiadó. Budapest, 1996 illetve Bitterli: 24-25

¹⁸ Tindall:34

¹⁹ Karen Ordahl Kupperman: Roanoke, the abandoned colony. Rowman & Littlefield publishers, Lanham, Maryland, USA, 2007 (továbbiakban: Kupperman) 13. oldal

nagyon keskenyek a legtöbb helyen (mármint a szigetek, M.D.).²⁰ És, mint azt a beszámoló előző oldalán írja „*mögöttük fekszik Roanoke*”²¹ Ez a terület a Hatteras-fok és a Delaware-öböl között húzódó, homokszigetek által határolt öblöt jelöli, az amerikai partvidékkel párhuzamosan. Ebben az öbölben található Roanoke.²²

A következő expedíció, immár az első telepésekkel, 1585 tavaszán indult útnak. Az volt a feladatuk, hogy a szigeten kiépítsék a támaszpontot, erődöt, horgonyzóhelyeket, valamint derítsék fel a térséget amennyire csak lehet. Az expedíció a célnak megfelelően katonákból állt, nőket, gyermekeket nem vittek magukkal. A telep parancsnoka Ralph Lane lett, az expedíciónak a fő szervezője és felelőse pedig Richard Grenville.²³ Grenville Raleigh unokatestvére volt. Meglehetősen képzett és tapasztalt férfi volt: a Middle Temple-ben jogot tanult, majd Magyarországon harcolt a török ellen, majd részt vett az írországi harcokban is. Meglehetősen gazdag nyugat-angliai családból származott, és részt vett a helyi bíróság munkájában is. Tengeri tapasztalata ugyanakkor nem volt.²⁴

Ralph Lane szintén katona, valamint I. Erzsébet udvari embere, szintén megjárta az Írországi harcokat.²⁵ Az ő tapasztalatai sem egy kolónia vezetésére tették volna feltétlenül alkalmassá. Hozzá kell ugyanakkor tenni; Angliában a korban nem volt senki, akinek lett volna tapasztalata egy újvilági kolónia vezetésében. Mellettük szólt katonai múltjuk, valamint az ebből adódó szervező- és fegyelmezőképesség.

Már az utazás is nehézségeket okozott: az expedíció legnagyobb hajója, a *Tiger*, leszakadt a flottillától, és csak késve érkezett meg, a rajta szállított készletek pedig megsemmisültek a zátonyos partszakaszon.²⁶ Így a telepések jórészt az indiánok jóindulatára és segítségére voltak utalva. 1585 nyarán Grenville elindult haza, hogy erősítést hozzon, de azt ígérte, húsvétra visszatér. Fontossá vált az egyik indián főnök, Wingina/Pemisapan²⁷ és az ő konfliktusa egy távolabb élő főnökkel, Menatononnal. Wingina és népe Roanoke szigetén és a szemközti partokon élt, sokáig barátságosak voltak az angolokkal, ellátták őket kukoricával, hallal és más élelmiszerrel. A Menatonon és Wingina közötti ellenségeskedésben az angolok is állást foglaltak. Emiatt a viszony a helyiekkel márciusra megromlott, Wingina népe

²⁰ Barlowe: 11.

²¹ Barlowe: 10

²² Lsd: 1.melléklet

²³ Ezért ezt a települést a szakirodalom Grenville-féle kolóniának szokta hívni

²⁴ Grenville feltehetően az 1568-ig tartó háborúban harcolt. Kupperman: 19

²⁵ Mindkét esetben a desmondi felkelésekről van szó

²⁶ Kupperman: 26

²⁷ Winginaként és Pemisapanként is nevezik, én a dolgozatban a legtöbbször a Winginát használom

eltávozott a szigetről, amivel Lane szerint éhhalálra ítélte őket.²⁸ Ne feledjük, az angolok élelmiszer-készletei jórészt megsemmisültek, az indiánok tanították meg őket halat fogni, kukoricát ültetni, és ők látták el őket, amíg saját készleteket nem szereztek. Ráadásul Grenville is késett, ő ugyanis áprilisra ígerte visszatértét, ami végül majd csak júliusban történt meg.²⁹

Ez idő alatt Lane és a rábízott 105 ember hozzálátott a terület felderítéséhez, valamint az indiánok angol hűségére térítéséhez. Meglehetősen nagy területet bejártak, egyes útjaik több mint száz mérföld hosszúak voltak. Tavaszra a helyzetük viszont megromlott az indiánok ugyanis egyre barátságtalanabbak lettek velük. Majd június elején harc tört ki az indiánok és a fehérek között. Lane és társai rajtaütöttek egy indián táboron, és ebben a rajtaütésben maga Wingina is meghalt.³⁰ Ezt követően az indiánok bosszújától féltő Lane és telepesei elhagyták a kolóniát, felszálltak az egy héttel később kikötő Francis Drake hajóira.

Grenville két héttel később érkezett meg, tizenöt férfival és ellátmánnyal. Amit talált, az egy üres kolónia volt, ahol sem fehéreknek, se indiánoknak nem volt nyoma. Miután majdnem egy hétig várt, az erősítést otthagyta a szigeten, majd elindult vissza Angliába. A szigeten hagyott csapatot az indiánok megölték, néhányan elmenekültek. Nincs róluk más forrás, csak az, hogy az 1587-ben megérkező John White megtalálta egyikük csontvázát, valamint az egyik ottani indián beszámolója az eseményekről.³¹

1587-ben Raleigh egy harmadik expedíciót indított az Újvilágba. A hajók fedélzetén ezúttal kilenc család, összesen tíz gyerek és tizenhét nő, valamint 90 férfi kelt át. Eredetileg a Chesapeake-öbölben akartak letelepedni, Roanoke-on csak azért álltak meg, hogy felvegyék a többi telepest. A telepéseknek ugyanis családonként ötszáz acre földet ígértek, ehhez pedig Roanoke túl kicsi volt. Azonban nézeteltérések támadtak White, a kolónia kijelölt kormányzója és Simon Fernandez, a flotta portugál származású parancsnoka között. Az összeütközés oka az volt, hogy Fernandez szeretett volna bekapcsolódni a kincses flották fosztogatásába, és ehhez épp jó időben voltak, azt viszont nem akarta a telepéseket több mint száz mérföldre-északra szállítani.³²

²⁸ Lane:12

²⁹ David Beers Quinn: Set fair of Roanoke.The University of North Carolina press, 1985.(továbbiakban Quinn): 241-248

³⁰ Quinn: 127

³¹ Kupperman: 114

³² Quinn: 278-280 Illetve Kupperman:113

A telepesek így kénytelenek voltak kiszállni Roanoke-on, és White is velük maradt egy ideig. Ő azonban egy később utánuk érkező hajóval hazatért, egy másik hajót pedig ott hagyott a telepeseknek. Úgy tervezte, a következő tavasszal visszatér. Azonban az Armada támadása, valamint Raleigh és Grenville pénzügyi gondjai ezt csak 1590-ben tették lehetővé. Amikor megérkezett, akkor a telepet elhagyatottan találta. Harc nyomai ugyan nem voltak, de a telepesek egytől egyig eltűntek. Azóta sem tudni, mi történt velük. Sok találgatás született, de egyik sem alátámasztható vagy cáfolható teljesen.³³

IV. A források

IV/1. Megbízhatóság, célközönség, stílus

Az első forrásunk Virginiáról Arthur Barlowe *The First Voyage to Virginia* címet viseli, és egy jelentés Raleighnek a megtalált területről. Az írás terjedelme 12 oldal,³⁴ amit teljes egészében Virginiának³⁵ szentel, mindössze másfél oldal annak leírása, hogy hogyan és milyen útvonalon utaztak, valamint a végső összefoglalás sem több néhány mondatnál. Felépítését tekintve egységes, egy rövid bevezető, majd egy rövid konklúzió fogja közre a terület és az indiánok leírását. Az elején leírja, milyen szertartásokat végeztek. Ezekkel jelölték, hogy a terület most már Anglia és I. Erzsébet tulajdona, valamint hálát adtak istennek, hogy épségben átkeltek az óceánon.

A következőkben a természeti tulajdonságokkal foglalkozik, bár ilyeneket később is találunk. A területet nem csak gazdagnak írja le, hanem lényegében paradicsomi állapotokat jelenít meg. Ezen kívül a területet, hogy az otthoniak könnyebben elképzelhessék, más, európai és ázsiai területekhez hasonlítja, felhívja a figyelmet arra, hogy ez a föld csak az egzotikus, távoli tájakhoz mérhető.³⁶ Ezt követi az ott-tartózkodásuk, a terület bejárásának a története. Barlowe több napi járóföldet behajózott vagy bejárt. Érdekes, hogy ő nem mérföldet használ az esetek többségében, hanem az út időtartalmával írja le a távolságokat. Ennek feltehetőleg az az oka, hogy ezeket az ismereteit az indiánoktól szerezte, a terület egy részét elmondásból

³³ Például megölték őket a spanyolok vagy az indiánok, maguk készítette hajóval menekültek el, de az elsüllyedt, valamint a legnépszerűbb, mely szerint beleolvadtak egy indián törzsbe. Ezekkel valamennyi szakirodalom foglalkozik.

³⁴ Az elektronikus változat oldalszámai

³⁵ Ma Roanoke Észak-Carolina államhoz tartozik

³⁶ Arthur Barlowe: The First Voyage to Roanoke. <http://docsouth.unc.edu/nc/barlowe/barlowe.html> 1584: (továbbiakban: Barlowe) 3.

ismerte.³⁷ Ez alapján viszont elkülöníthető, hogy mi az amit a bennszülöttektől tudott meg, és mi az, amit ő is megismert, bejárt.

Bár kétségtelenül nem lehet teljesen elhinni, amit Barlowe csupán néhány napos-hetes³⁸ ott-tartózkodás alatt megtapasztalt és leírt, nem szabad elfelejtenünk, hogy ő azzal volt megbízva, keressen megfelelő helyet a kolóniának. Ellenkező esetben feltehetően megbüntették volna. Másrészt a sziget, kedvező természeti adottságait a későbbi utazók is megerősítik.

A másik forrás, Ralph Lane „*An account of the particulars of the employments of the english...*” című írása.

Lane elhagyta a szigetet az ott kikötő Drake hajóin, telepeseivel együtt. Ismertetett írását Raleigh-nek küldte, amelyben beszámolt azokról az eseményekről, amelyek a kudarcot okozták.³⁹ Az írás terjedelme huszonnégy oldal,⁴⁰ amelyet két részre lehet osztani: az első a felfedezőutakat és az első hónapokat írja le, míg a második rész a Winginával való konfliktust és a menekülést. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy a szöveg csak a tél utáni eseményeket írja le. Némelyik szakirodalom ezt az állítást támasztja alá, abból kiindulva, hogy Lane azt az időszakot mutatja be, amelyik során a menekülést előidéző körülmények kialakultak.⁴¹ Mások szerint⁴² az egész ott-tartózkodást leírja. Ez a történetek szempontjából annyiban fontos, hogy mekkora időtartam alatt zajlottak az események, azaz hónapok alatt vagy csak néhány nap alatt történt mindez. Mindkét változat elfogadható, hiszen a forrásban nincsenek dátumok, a Tiger hajónaplója pedig csak azokat az eseményeket írja le, amelyekben a legénység érintett.

Már a szöveg kezdése is nyilvánvalóvá teszi, hogy ez lényegében egy magyarázat, mentségkeresés arra, hogy miért hagyta ott a telepet-néhány héttel azelőtt, hogy Grenville visszatért volna. Ez máshol is tetten érhető: márciusban, amikor Wingináék eltávoznak a szigetről, Lane szerint ezzel éhhalálra lettek ítélve, mert nincs vetés, holott márciusban még úgy volt, hogy Grenville áprilusra megérkezik vetőmaggal, ellátmánnyal. Ezt követően Lane is annak ismertetésével kezdi, hogy milyen volt a terület, ahova megérkeztek. Érdekes módon gazdagnak, termékenynek írta le, nem olyannak, mint amilyentől menekülni kéne.

³⁷ Barlowe: 4 „being sixe dayes journey off, we saw him not at all”

³⁸ Pontos dátumok nincsenek a szövegben

³⁹ Ralph Lane: *An account of the particulars of the employments of the english....* <http://docsouth.unc.edu/nc/lane/lane.html> (teljes cím hátul, továbbiakban: Lane)

⁴⁰ Az elektronikus változat számozása

⁴¹ Kupperman könyve szerint

⁴² Quinn könyve szerint

Lane az első oldalon azt állítja, hogy kevés területet fedeztek fel és komoly akadályok álltak előttük, írván, hogy „*felfedeztünk annyit, amennyit kevés ellátmányunk és alacsony létszámunk lehetővé tett*”.⁴³ Ugyanakkor, ha elolvassuk a leírását, megfigyelhetjük, hogy jelentős területeket bejártak, jórészt csónakkal. Ez ellenséges, agresszív indiánokkal teli környezetben nem lehetett volna megvalósítani, ha tényleg szűkében vannak az élelemnek. Ugyanakkor ezekhez a felfedezőutakhoz is kapcsolódik egy újabb, az indiánokat vádoló írás is: az indiánok elhagytak minden falut, amit a felfedezőúton lévő Lane érinthetett volna, akinek így nem volt élelme. A csapat végül megette magukkal vitt kutyáikat, és így jutottak vissza a táborba. Tehát az utakat, amiket megtettek, azokat az indiánok „anyagi” támogatásával tették, amikor pedig ez elmaradt, akkor kis híján életüket veszítették. Lane a fenti eseményt is az indiánok árulásának fogta fel, de azt nem írta le a beszámolóban, melyik törzs volt az, amelyik így bánt vele.⁴⁴

Az ő indián-képe differenciáltabb annál, amit Barlowe-nál találtunk. Vannak „jó és rossz” indiánok, legtöbbször egy törzsön belül is, nem pedig „jó” és „rossz” törzsek. Az ő indián képei koránt sem olyan szélsőségesek, mint Barlowe-é, hanem inkább „középen” van. Ennek az lehet az oka, hogy bár érdeke, hogy az indiánokat veszélyesnek állítsa be, de nem annyira, hogy elvegye az emberek kedvét a további expedícióktól.

A műnek számos hiányossága is van. Az egyik, hogy nem tudjuk, mi történt 1585-86 telén, mert Lane erről nem ír. Az okok lehetnek különbözőek. Talán nem tartotta fontosnak, mert nem történt olyan esemény, amit rögzíteni akart volna. A másik eshetőség, hogy szándékosan hallgatja el a téli eseményeket. Az ellátmányukat elvesztő angolok a telet nem éltek volna túl, ha nem szereznek élelmet. Ezt szerezhették békésen, az indiánoktól kérve. Erre utal, hogy Lane és Thomas Hariot is lejegyzik, hogy az indiánok halat fognak s vadásznak nekik, és meg akarják tanítani nekik a kukoricatermesztést. Azonban ezt nem lenne neki oka elhallgatni, hiszen máshol részletezi. Ha az indiánok gonoszságát akarja leírni, akkor mindenhol kihagyná.

A másik lehetőség, hogy esetleg erőszakkal szereztek élelmet az indiánoktól. Itt nem rablásra gondolok, hanem arra, hogy a túsul ejtett Menatonon révén szereztek maguknak ellátmányt.

A másik gond a dátumok elhanyagolása. Lane csak kevés alkalommal ad pontos dátumot, sőt, az idő múlását is ritkán jelzi. Szintén gond, hogy a szövegben a dátumokat korrigálták, és azt,

⁴³ Lane:1. „as our weake number, and supply of things necessarie did inable us to enter into the discovery of”

⁴⁴ Lane:6-7

hogy melyik az eredeti, nem tudni.⁴⁵ A műveket ugyanis később Richard Hakluyt, a korabeli gyarmatosítás angliai „propagandistája” kiadta 1599-es „*The Principal Navigations, Voiages, Traffiques and Discoueries of the English Nation*” című művében. A dátumokat ő megpróbálta korrigálni, jórészt a többi forrás alapján.

A dátumozás hibáját még ki lehet küszöbölni a *Tiger* hajónaplója⁴⁶ alapján, ahol pontos dátumok vannak 1585 szeptemberéig a kolóniáról. A télről azonban semmilyen információt nem

Van még egy harmadik, meglehetősen terjedelmes forrás a korabeli Virginiáról. Ez Thomas Hariot, egy akkor huszonöt éves, Camebridge-ben frissen végzett fiatalember műve, a „*Briefe and True Report of the New Found Land of Virginia*”. Ebben találhatók meg John White térképei és rajzai az indiánokról. Maga a mű forrásértéke az indiánok kapcsán meglehetősen alacsony, mindössze pár oldal található róluk, inkább a területnek a lehető legjobb színben való feltüntetése a cél, annak természeti adottságai vannak túlsúlyban. Ezt a művet már a nagyközönségnek írták. Sokáig ez volt a legismertebb és legrészletesebb leírása Virginiának.

IV/2. Törzsek neve, kifejezések a forrásokban

A források tárgyalása előtt érdemesnek tartom megfigyelni, és meghatározni egy fontos dolgot; azt, hogy a különböző törzseket ki és hol említi? Ez ugyanis fontos lesz a későbbiekben, hiszen az angolokhoz különböző viszonyú törzseket nem mindegy, ki hogyan nevezi, és ki hova helyezi el. Fontos, hiszen az angolok az erősebb, vagy hozzájuk közelebbi törzseket máshogy kezelhették, mint a távolabbi vagy gyenge törzseket.

Bármilyen különös, Lane, Barlowe és Hariot munkái mind különbözően írják le a törzseket, azok neveit. Barlowe például Menatonon törzsét nem nevezi „Chawanook” részének, de Lane szerint Menatonon Chawanook királya.⁴⁷ Ehhez hasonló dolgok miatt a dolgozat további részében, a követhetőség miatt a „Wingina törzse”, „Menatonon törzse” és hasonló elnevezéseket fogom használni. Másrészt Wingina sem egyértelműen azonosítható, különösen Barlowe leírásában nem. Az alábbi néhány bekezdésben szeretném megvizsgálni és bemutatni, mi lehet az eltérés oka.

⁴⁵ Quinn: 126

⁴⁶ David Beers Quinn (szerk.) : Roanoke voyages. Hakluyt Society, London, 1955,(továbbiakban: Roanoke): 179-193

⁴⁷ Barlowe: 9. Lane: 3

Az egyik azon etimológiai ok, hogy a törzsek önmagukat máshogy nevezik, mint a fehérek őket. Erre nem csak az indiánok között van példa, elég pont a magyarokra gondolni, akiket a legtöbb nyugat-európai nyelv a „hungarian” valamelyik változatával jelöl. Hasonló az eset az örmény „hayastakan” vagy finn „suomi” elnevezésben is. Hasonlóval találkozhatunk az indiánok esetében is. Az Irokézek (Iroquois) magukat nem hívták így, hanem Haudenosaunee-nek, azaz a „hosszú házak építőinek”, vagy „ügyes kezűeknek.”⁴⁸ Az irokézt sokan a huron nyelv „fekete kígyójából”, vagy az irokézekkel összetűző baszk halászok „hiroka”, azaz „gyilkos nemzet” szavaiból eredezteti, és mindkettőt a franciák alakították át „irokézzá.” De hasonló a Huronok elnevezése is, akik magukat Wyandotnak hívták.

A törzsek elnevezésének, annak, hogy ilyen különbségek vannak közöttük, ez lehet az egyik oka. A másik, hogy a helyi törzseket a területről, városról nevezték el. Ennek is van hagyománya Európában. Szintén nem nehéz elképzelni, hogy a törzseket totemállatról nevezték el; erre is van példa még Európában is.⁴⁹

A harmadik, és szerintem legvalószínűbb ok a majd későbbiekben leírt konföderációs jelleg. A törzsek szövetségét az egyik forrás említheti az egyik törzs, vagy a névadó törzs nevén, míg a másik külön is megnevesít törzseket. Erre példa megint csak az irokézek, akik csak a konföderációjukra használták a „haudenosaunee” szót, az azt alkotó öt törzset rendre saját nevén nevezték.

Ha megvizsgáljuk a Hariot munkájában megtalálható, John White által rajzolt térképeket,⁵⁰ akkor érthetőbbé válik a helyzet.⁵¹ Ezeken a térképeken három „ország” van feltüntetve. Azért használom ezt a szót, mert így könnyebben elképzelhető, noha ezek a megnevezett részek nincsenek elhatárolva egyértelműen. White a három országot Secotan, Weapemeok és Chawanook néven jelzi. Secotan Roanoke-tól déli-nyugati irányban, valamint a Roanoke-kal szembeni partvidéken van. Háborúban állnak - legalább is Barlowe szerint - Wingina népével. A másik két ország ettől északra, az Aligator folyó északi partvidékén található. Nyugaton Weapemeok, keleten Chawanook.

Most már csak azt kell meghatározni, melyik törzs, konföderáció Menatononé. Lane egyértelműen Chawanook királyaként nevezi Menatonont, Barlowe szerint ugyanakkor „ezen

⁴⁸ Natalie Zemon Davis: *Women on the Margins*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts, 1997 (továbbiakban: Davis) :90

⁴⁹ Albánok magukat a „sasok népének” hívják, címerük pedig kétfejű sast ábrázol

⁵⁰ Az ilyen jellegű térképek maguk is kezelhetők elbeszélő forrásként. Ennek módszertana megfigyelhető Valerie A. Kivelson: *Cartographies of Tsardom* című művében (Ithaca, New York Cornell University Press, 2006)

⁵¹ lsd.: 2. melléklet

az országon (Chawanook, M.D.) túl van egy másik király, akit Menatononnak hívnak”⁵² Ugyanakkor Barlowe ismeri fel a konföderáció jelenségét. Én úgy gondolom, hogy Menatonon népét tekinthetjük a Chawanook-konföderáció részének, mivel ezek a konföderációk változhattak az évek során. Másrészt a Barlowe által használt „beyond” jelentés nem csak „túl”, hanem „fölött” is lehet, azaz a terület királyainak Menatonon a fölérendeltje. Barlowe a konföderációnál azt írja, hogy az említett három király alkotja, beleértve a háromba Menatonont is. Menatonon tehát meglátásom szerint a térképen Chawanook néven feltüntetett konföderáció vezetője.

Most Winginát és törzsét kell elhelyezni a történetben. A források leírják, hogy Roanoke-on és a partvidéken élt népe, tehát a partvidék és Secotan között. White nem tüntette föl a térképen a nevét. Az országot Barlowe „Wingandacoa” néven nevezi. Ugyanakkor felmerült bennem a kérdés: a Wingina nem lehet, hogy csak titulus? Wingina ugyanis Pemisapan néven fordul elő Lane-nél, aki megemlíti, csak a király halála után vette fel a nevet.⁵³ Ezért a beszámolóknál, különösen Barlowe-nál túl gyakran használt Wingina engem meglehetősen megzavart. Az egyik szakasz alapján ugyanis az a helyzet állt fenn a térségben, hogy Wingina törzse egy Wingina nevű király törzsével harcolt.⁵⁴ Ez arra enged következtetni, hogy a Wingina titulust takar, az egyik törzs így nevezte a valamilyen szintű főnököt. Kérdés marad, hogy melyiket? Azt, aki a törzset irányította, vagy azt, aki a törzsi konföderációt is, esetleg mindkettőt? Vagy a törzsön belüli hatalommegosztás egyik tagja? Ez azért sem elhanyagolható szempont, mert az angolok lehet, hogy egy kisebb főnök bizalmát nyerik el, de az egész törzsi konföderációét nem. Ha a szövegeket vizsgáljuk, az a változat tűnik hihetőbbnek, hogy Wingina egy konföderáció vezére. Bár nincs rá egyértelmű utalás, de Lane szerint ő a törzsek angolelleses készülődésének a vezetője, és több törzset is magához hívott, valamint már korábban is több törzsnek parancsolt.⁵⁵ Ez, és a John White által rajzolt térképek az alapján Wingina a Secotan törzsszövetségnek volt a vezetője, törzse (wingandacoa) pedig csak ennek a része volt.

⁵² „beyond this country is there another king, whom they cal Menatonon” Barlowe:9

⁵³ Lane: 6

⁵⁴ Barlowe: 4

⁵⁵ Lane: 6,

V. Az első benyomások; Arthur Barlowe útja

V/1. Hozott indián-kép

Az indiánokat Barlowe csodálatos, paradicsomi embereknek írja le, egyfajta a felvilágosodás íróinál megjelenő „nemes vadember”, „természeti lény” az őt és társait barátságosan üdvözlő indián. Azonban az ilyen képnek ellentmond, ha megvizsgáljuk, hogyan nevezi az indiánokat, függetlenül attól, hogy milyen viszonyba vannak velük. A „savage” szót használja, nem csak ő, hanem később Ralph Lane is, sőt Hariot és általában az összes utazó. Elsőre nem gondolunk semmi rosszra, hiszen a vadember, a civilizálatlan megjelölésére a barbár és változatai az elterjedtek világszerte.

Mit jelent ez a szó? Az etimológia a latin „sylvanus”, azaz erdőlakó szóból származtatja,⁵⁶ ami így elsőre nem tűnik különösebben sértőnek, hiszen az indiánok maguk is erdőlakók voltak. Az viszont már koránt sem nevezhető pozitívnek, hogy ezt a szót, hogy és miképpen használják mások, olyanok, akik az angoloknál korábban kerültek kapcsolatba indiánokkal. Az első ilyen személy, akit idézni szeretnék, egy spanyol politikus és író, Palacis Rubios. Ő a spanyol királyi udvar egyik meghatározó figurája, aki nem csak indiánokról írt, de kommentárokat írt Aristoteles *Politika* című munkájához, valamint több írást közölt a spanyol király, II. Fülöp politikájának védelmében. Ő fogalmazta azt a kiáltványt is, amit a spanyol hódítóknak fel kellett olvasnia, mielőtt rátámadnak az indiánokra. A kiáltvány felszólította az indiánokat, hogy térjenek keresztény hitre, vagy meghalnak. Sokat mondó megnyilatkozása az indiánokról, hogy „nem annyira „savage-ok”, mint a törökök, akik olyanok, mint az állatok.”⁵⁷ Ez alapján a savage viselkedés-formát jelent, még hozzá rendkívül negatívát. Maga Rubios nem önmaga alkotja meg a szót ilyen kontextusban. Már az ókori görögök is így írtak az emberevőről, akik azért lettek kannibállá, mert „savage-é” váltak, azaz mintha megőrültek volna.⁵⁸ De Lane szövegében is tetten érhető a szó pejoratív értelme, hiszen Menatonont így írja le: „egy savage-hez képest igen komoly és bölcs férfi”.⁵⁹ Ezeket a tulajdonságokat tehát sem ő, sem olvasója nem feltételezi az indiánokról, különben nem használná a „Savage-hez képest” szóösszetételt. Az, hogy az indiánokat kegyetlennek, állatiasnak, tudat alatt alacsonyabb rendűnek tartották, még akkor is, amikor el voltak ragadtatva tőlük, a későbbi eseményekben visszaüthetett.

⁵⁶ Bitterli:106

⁵⁷ Anthony Pagden: *The Fall of Natural Man*. Cambridge University Press, 1987 (továbbiakban: Pagden): 51-53

⁵⁸ Pagden: 17-18

⁵⁹ „but otherwise for a Savage, a very grave and wise man”, Lane:3

A másik kérdés, hogy mennyire ismerték a spanyol, portugál vagy francia beszámolókat az indiánokról? A francia zászló alatt hajózó Giovanni de Verrazzano 1524-es útja érintette ezt a területet. 1527-re datálva létezik egy általa a területről, pontosabban az egész keleti partvidékről készített térkép.⁶⁰ Angliában ezen kívül már 1577-ben megjelent a „*The history of trauayle int he West and East Indies*” című kiadvány, az Újvilágot és Ázsiát érintő hajóutak leírásairól.⁶¹

A korabeli indiánokról, ha a fizikai képet vesszük, akkor az John White rajzain köszön vissza. Az indiánok ezeken a képeken a lehető legjobban különböznek az európaiaktól, nem csak bőrszínben, de fejformában, öltözködésben, hajviseletben is. Érdekes megfigyelni az indián harcos rajzán a valószínűleg öltözkékéhez tartozó, farkhoz hasonló ruhadarabot.⁶² Aki a képet minden előzetes leírás, ismeret nélkül látta, arra gondolhatott, hogy az ábrázolt alak az ördög szolgája, vagy az ördög maga. Ez is egyfajta lehetséges beállítása az indiánoknak, mint gonosz, alattomos, állatias lényeknek, akik elárulták és becsapták az angolokat.

V/2. Kommunikációs problémák

Barlowe leírásai alapján feltételezhetjük, hogy az indiánok békésen fogadták az angolokat. A falvakban megvendégelték őket, a főnökökkel is találkoztak. Kérdéses, hogyan tudtak kommunikálni. Valószínűsíthető, hogy a mutogatásnál, vagy néhány szónál magasabb szintre nem juthattak. Az indiánok és a fehérek kommunikációja a forrás szerint is csak a gesztusok, a mutogatás szintjén korlátozódott. A barátság jele a mellkas érintése, a békéé pedig az íjak és nyilak nyilvános eltörése volt.⁶³ Barlowe feljegyzéseiben szerepelnek a helyi törzsek egymáshoz való viszonyát leíró részek is, azonban ezt sem vehetjük teljesen bizonyosnak, a már fentebb említett gyenge kommunikációs képességeknek köszönhetően.

Két indián, Wanchese és Manteo Angliába is átkelt, később pedig visszatértek, mint tolmácsok, nyomkeresők. Ugyanakkor itt újabb kérdés vetődik fel: a két indián önként jött, vagy elhurcolták őket? Barlowe leírta, hogy az első indián, akivel találkoztak, a hajójukra vitték, mivel az illető ezt kérte.⁶⁴ Ott inni és enni adtak neki, másnap pedig az illető meghívta törzse főnökének fiát, aki az angolokat később a faluba vitte. Ugyanakkor kérdéses, vajon

⁶⁰ lsd 3. melléklet. <http://mapsofpa.com/antiquemaps0.htm> Másolatban maradt fenn, az eredeti elpusztult.

⁶¹ Szommer Gábor: A Kelet-Indiai társaság találkozása Japánnal. in.: Információáramlás a kora újkorban szerk. : Karvalics László és Kiss Károly, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004: 165

⁶² lsd.: 4. melléklet

⁶³ „take away their bowes and arrowes and breake them” Barlowe: 8

⁶⁴ „we brought him with his owne good liking, aboard the ships” Barlowe: 3.

Manteo és Wanchese ténylegesen el akart jönni, vagy csak később derült ki, hogy már nem mehetnek vissza? Ha elrabolták őket akkor a későbbiekben talán akadályozták az angolokat, vagy nem mondtak el nekik mindent. Másrészt Barlowe tényleg mindent, amit leírt, ott tapasztalt, vagy nem később, a két vele együtt visszatérő indián magyarázta el neki? És ha ez így történt, akkor azok annak függvényében beszéltek vele, ismertették vele az országot, amilyenek eltávozási körülményeik voltak. Ha erőszakkal hurcolták el őket, akkor könnyen elképzelhető, hogy a későbbiekben bosszút álltak az angolokon. Arra van forrás, hogy az ilyen, tolmács-nyomkereső céllal elhurcolt indiánok hogyan viselkedtek később. Cartier leírja, hogy két indiánt vitt vissza első útjáról, akiket a második út során, mint tolmács használt. Az indiánok meggyőzték főnöküket és törzsüket a franciák jó szándékairól, mert a franciák „jól tartották” őket otthon. Ugyanakkor a későbbiekben ez terhelővé is vált; az indiánok sok olyan dolgot is elárultak társaiknak, amit a franciák nem akartak, például azt, hogy vannak a franciáknak értékesebb áruai is, csak azokat nem adják oda az indiánoknak.⁶⁵ Van példa arra is, hogy indiánokat angolok elraboltak, igaz, nem Roanoke-ról, hanem Új-Anglia területéről, a 1600-as évek elején, és később visszatértek. Egy bennszülöttet, név szerint Squantót John Smith egyik útítársa, Thomas Hunt több társával együtt elrabolta, hogy eladja őket rabszolgának. Squanto Angliába került, aztán megtanulta a nyelvet, majd később visszatért az Újvilágba, mint nyomkereső.

Később szerepe volt abban, hogy Plymouth, a Mayflower utasai által létrehozott település lakóinak sikerült túlélnie az első éveket. Őt tehát elrablása és angliai élete nem befolyásolták abban, hogy ellenségesen viselkedjen más fehérekkel.⁶⁶ De talán épp ez a kulcs; ő nem azoknak segített túlélni, akik elrabolták. Valószínűleg különbséget tudott tenni angol és angol között. A két, Roanoke-ról elkerült (elhurcolt?) indián esetében, ha Angliába kerülésük erőszakos volt, minden oka megvolt, hogy utána elrablóikat törbe csalják az Újvilágba való visszatéréskor.

De ha önként is mentek fel a hajóra, az még nem jelenti, hogy fenn is akartak maradni, amikor a hajók a nyílt vízre értek. Számos indián kerül úgy Európába, hogy „csapdába esnek” egy hajón. Az udvarokba került, egyfajta vásári látványossággként mutogatott indiánok helyzetüket megalázottnak érezték. Bár próbálták őket a későbbi utakhoz tanítani, a tanulás hosszú idő, a civilizációs szakadék pedig jelentős volt. A viselkedésük nevetség tárgyává tette őket, és ezt, még nyelvismeret nélkül is érezhették.⁶⁷ Ezen helyzetük miatt, a visszatéréskor nem segítették

⁶⁵ Stephen Greenblatt: *Marvelous Possessions*. Clarendon Press, Oxford, 1992 (továbbiakban: Greenblatt): 168

⁶⁶ Phillbrick: 93-94

⁶⁷ Bitterli: 233-234

annyira a telepeseket, itt a főnökökkel együttesen az igazság elhallgatására, hamis információk átadására kerülhetett sor.

Ha nem is mindketten, de Wanchese későbbiekben nem kedvelte az Angliában töltött időt, egyre inkább fogolynak mintsem vendégnek érezte magát. Későbbiekben pedig egyre gyanakvóbbá vált az angolokkal és a telepésekkel szemben.⁶⁸ Sajnos, sem róla, sem Manteórol nem esik szó a későbbi forrásokban, mindössze annyit tudunk, de ezt már John White-tól, hogy 1587-ben Manteo az egyik indián falu kormányzója lett.⁶⁹ Azonban nem tudni, hogy Lane útja idején a két indián hogyan és mint viselkedett.

Ugyanakkor nem elhanyagolható, hogy a több mint száz angolra két tolmács jut. Ha Lane az egyiket elvitte felfedezőújtjára, akkor az otthon maradt angolok csak egy indiánra támaszkodhattak a szigetlakókkal való kommunikációban. Ő pedig nem lehetett mindenhol, így elképzelhetőek olyan összeütközések, amelyek a közkatonák és indiánok között alakultak ki, meg nem értés miatt.

V/3. Benyomások és megfigyelések

Barlowe a Roanoke-ra való érkezés előtt végighajózott egy igen jelentős nagyságú partszakaszt, mind északra, mind délre Roanoke-tól. Ez idő alatt találkozott az indiánokkal is, és nem csak találkozott velük, de közelebbi kapcsolatba is került velük. Ismerte több indián törzs nevét, és társadalmukat is megfigyelte

Ismerte az indiánokat annyira, hogy megállapítsa, vannak vezetőik, akiknek bár nem tudta az indián nevét, de a titulását igen. Ő ugyanis rendre az angol megfelelőket használja a főnökökre, megkülönböztetve királyt, nemest, kormányzót.⁷⁰ A megkülönböztetést a személyek díszein keresztül végzi el, minél díszesebb valaki, annál magasabb rangú, legalább is szerinte. A másik, ami alapján megkülönbözteti őket, hogy kinek mekkora kísérete van. Az előkelőket rendre több tucatnyian követik, és nem csak őket, de feleségeiket is. Ezen kívül megfigyelt egy fontos dolgot; az indiánoknál minden főnök elvehetett bármit egy nála alacsonyabb szinten állótól. Az efféle „lopás” tehát része volt a kultúrájuknak, és ez majd a későbbiekben fontos lesz, az 1585-86-os expedíciónál.

Már nála is megmutatkozik a kincsvágy: észreveszi, hogy az indiánok arany vagy réz díszeket hordanak, valamint gyöngyöt. Az angolok ugyan ezeket megtapogatják, de nem

⁶⁸ Quinn: 235-36

⁶⁹ Quinn: 286

⁷⁰ „King, Nobilitie, and Governours” Barlowe:6

tulajdonítanak nekik látható jelentőséget, abban a reményben, hogy így a főnökök megmutatják nekik a lelőhelyeket.⁷¹

Figyelemreméltó ugyanakkor, hogy Barlowe, bármennyire is kedvezően áll az indiánokhoz, nem bízik bennük. Az angolok nem hagyják tárgyaikat őrizetlenül, csoportosan mozognak, sőt, amikor az indiánok meghívják őket éjszakára, ők inkább a hajókon való alvást választják. A döntéseit Barlowe is az óvatossággal indokolja, azzal, hogy kevesen vannak, és hogy mégsem lehet megbízni az indiánokban. Ez azonban ellentmond annak, hogy korábban az indiánokat bűn és rossz szándék nélkülinek írta le.⁷² A bizalmatlanságnak még az is oka lehetett, hogy az indiánoknál volt pár európai eszköz. Mint kiderült, ők ezt egy, viharban a partvidékre sodródott hajón találták, a legénység meghalt a viharban, de a hajó néhány eszközét használták az indiánok.⁷³ Hogy a tengeri vihart egyetlen ember sem élje túl, miközben a hajó partot ér, nehezen lehetett elképzelhető Barlowe-nak. Bizalmatlanságának, óvatosságának az a le nem jegyzett gyanúja lehetett az oka, hogy a hajótörötteket az indiánok megölték. Barlowe maga ismerhette az ehhez hasonló európai példákat, a „naufraqueur-öket”, akik a hajótöröttek ki- és elrablásából, sokszor megöléséből húztak hasznot.⁷⁴

Az indián törzsek között Barlowe érdekes, de nem egyedülálló különbséget tesz. Míg az őket barátságosan fogadók a „nemes vademberek”, az édenkert bűn nélküli lakói, addig azok ellenségei démonimádók, gonosz lelkűek. Ez a megközelítés nem csak itt jelenik meg. Kanadában, egy francia apáca szintén hasonlóan jellemzi a franciákkal szövetséges huronok ősellenségeit, az irokézeket.⁷⁵ Az ilyen éles különbségtétel a későbbi viselkedést befolyásolhatja. Az így leírt törzsszel ugyanis a kezdettől fogva gyanakvóbb lehet egy ide-érkező. És mivel Barlowe leírásaiban az indián nevek gyakran nehezen elhelyezhetők, ez a későbbi telepeseknél számos félreértés, egyes törzsek eleve ellenségesként való kezelését eredményezhetett.

Barlowe ugyan nem adja meg a hazaindulásuk kezdetét, de feltételezhető, hogy legfeljebb két hónapot tölthettek Virginiában, ha a tél beállta előtt haza akartak érni. Ennyi idő alatt nem sajátíthattak el teljesen idegen nyelveket, az indiánokról leírt „belsőbb” információinak hitelességét ez erősen megkérdőjelezi. Ugyanakkor az őket fogadó indiánokat barátságosnak írta le, és ehhez nem kellett tudnia a nyelvüket, hiszen az indiánok azonnal meg is

⁷¹ Barlowe: 6

⁷² „found the people most gentle, loving and faithfull, voide of all guile and treason” Barlowe: 8

⁷³ Barlowe: 6

⁷⁴ Mollat: 200

⁷⁵ Davis: 90

támadhatták volna őket. Véleményem szerint az, hogy a későbbiekben az indiánokkal a viszony ellenségesse vált, a későbbi utazások során bekövetkezett esemény, vagy események miatt történhetett. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az indiánok valamilyen módon rájöhettek, hogy a jövevények nem akarnak ott maradni, csak átutazók, így hosszú távon nem jelentenek fenyegetést, nem akarják kiszorítani őket élőhelyükről. A később érkező, már letelepedni szándékozók talán az volt a legnagyobb gondjuk, hogy Roanoke, bármekkora természeti kincsekkel is rendelkezett, nem volt elég nagy nekik és az indiánoknak is, akik így rivális „törzset” láttak bennük, és ennek megfelelően viselkedtek. Emellett szól az is, hogy alakult a francia - huron viszony. Mivel a franciák kevesen voltak, földet jórészt nem műveltek, ellenben kereskedtek, a huronok nem érezték úgy, a kis létszámú francia kiszorítja őket életterületükről. Sőt, a prémkereskedelemből komoly hasznuk volt. Azonban a földművelő, a megélhetésükhöz fontos erdőket kiirtó⁷⁶ angol telepésekben már fenyegetést érezhettek. Azonban az indián-angol viszony a térségben csak később romlott meg. Akkor, amikor az első állandó telepések megérkeztek, olyan eseményláncolat indult el, ami végső soron képtelené tette Roanoke megmaradását. Hogy ezt jobban megvizsgáljuk, először vizsgáljuk meg az 1585-ben megalapított roanoke-i telepnek a vezetőjének, Ralph Lane-nek a feljegyzéseit.

VI. Összetűzések: A Grenville-féle kolónia

1585-ben elindult Angliából az a hajócsoporth, amelynek célja az volt, hogy alapítson egy támaszpontot Roanoke szigetén. A kolónia - mint korábban is írtam - végül alig egy évig állt fent. Az utazás sem ment simán, élelmiszer-készletük egy része megsemmisült, ők maguk késve érkeztek meg. Ennek ellenére lehetett volna életképes telepet alapítani, hiszen az indiánok-ha hihetünk Barlowe-nak, barátságosak voltak. A két indián, Wanchese és Manteo szintén Lane és Grenville hajóin tért vissza az Újvilágba, és tolmácsként működhettek, ami, ahogy korábban írtam, könnyen a visszájára fordulhatott, másrészt nem jelentett teljes megoldást sem.

Kérdéses, hogy vajon Grenville, de még inkább Lane mennyire volt alkalmas arra, hogy vezesse a kolóniát. Ez, a vezetők alkalmassága ugyanis szinte minden kolónia számára döntő momentum. Mennyire tudtak együttműködni az indiánokkal? Hogyan viszonyultak az őslakossághoz? Hogy tudták az embereiket vezetni, irányítani. Ahhoz, hogy ezeket a kérdéseket megvizsgáljuk, először tanulmányozzuk át Lane iratait.

⁷⁶ Bitterli: 175-176

VI/1. Túszszedések, vallás, „kincskeresés”

Az indiánokkal való ellenségeskedésnek már korán bizonyítékát találjuk Lane írásában. Itt Lane arról beszél, hogy Menatonon, Chawanook „királya” két napig a fogva tartottja volt,⁷⁷ és ez idő alatt beszámolt a környékről, és mesélt Lannek a szomszéd törzsekről is. Én ebből arra következtetek, hogy elfogták⁷⁸ és kifaggatták, hogy ez utóbbi milyen módszerekkel történt, azt Lane nem részletezi. A forrásból annyi derül ki, hogy Wingina figyelmeztette Lane-t arra, hogy Menatonon a megsemmisítésüket tervezi. Ezt követően Lane egy csapattal és három indián harcossal Menatonon táborába ment, és elfogta a főnököt, különösebb ellenállás nélkül.⁷⁹ Az elfogott főnök és törzse kétségkívül bizalmatlanul, ellenségesen tekintett az angolokra. 1586 márciusában történt ez az eset, alig néhány hónappal Lane és társainak menekülése előtt. Az is fontos, hogy az elfogott főnök sajátosan próbált meg megmenekülni a helyzetből. Elmesélte, hogy az egyik törzsnél nagy mennyiségű gyöngy van. Vajon miért mondta ezt el Lane-nek? A kérdésre a válasz már Barlowe szövegéből is kikövetkeztető: az indián törzsek harcolnak egymással, és ebben a harcban akarják felhasználni az angolokat. Erre utal, hogy a szövegben később is többször találkozunk azzal, hogy a különböző főnökök igyekeznek a másikkal terelni az angolok figyelmét. Menatonon a gyöngyökkel rendelkező törzsről úgy beszél Lane-nek, hogy vigyen magával sok embert, mert erőszakos és erős törzsről van szó. Ugyanakkor Barlowe azt a törzset barátságosnak írta le, akik őt és társait szívesen fogadták.⁸⁰

Vajon az említett gyöngyök mennyire voltak fontosak abból a szempontból, hogy az indiánok és az angolok között háború tört ki? Kétségtelenül felülkerekedhetett az európaiak mohósága, ugyanakkor, azt sem lehet elvetni, hogy a gyöngyökről pusztán azért szól Lane, hogy egy újabb expedícióra vegye rá megbízóját.

Talán Cortes és Pizzaro mintájára, ő is egy maroknyi sereggel akart nagy hasznot, zsákmányt szerezni az Újvilágban? Maga Lane elismeri, hogy vonzották őt az indiánok értékei, bár ő ezt a réz („wasari”) kapcsán mondja.⁸¹ Ha így van, akkor rosszul számított. Leírásai alapján ugyanis úgy tűnik, az itteni indiánoknak nincs egyetlen központi, felsőbb vezére, királya, mint Moctezuma vagy Atahualpa volt. Wingina és Menatonon, bár nagyszámú harcosnak parancsolt, ezek a törzsi szövetségek nyomába sem érték az inka és azték birodalmaknak,

⁷⁷ Lane: 3 („prisoner with me”)

⁷⁸ Lane: 13

⁷⁹ Lane: 12-13, illetve Quinn: 109-110

⁸⁰ Barlowe 5-7

⁸¹ Lane:9

azok struktúrájának. Ebből adódóan nem volt fővárosuk, a főnök sem mindig tartózkodott otthon, ezt Barlowe is megfigyelte.⁸² Településeik - bár végeztek földművelést - sokkal „mobilabbak” voltak, mint az azték vagy inka városok.⁸³ Ha fegyveres harcra került a sor, akkor itt nem lehetett egyetlen, erős csapással legyőzni az indiánokat, hanem elhúzódó „gerilla” hadviselésre kellett felkészülni.

Az indiánokkal a viszony elmérgesedésének pontos ideje nehezen meghatározható. Valószínűsíthető, hogy a viszony csak a tavasz folyamán, vagy tavaszra romlott meg. Máskülönb a telepések nem éltek volna túl az első telet, hiszen élelmiszer-készletük jelentős része megsemmisült. Másrészt a felfedezőutak, amelyekben kis csapatok vettek részt, egy teljesen ellenséges környezetben, nem terjedtek volna ki olyan jelentős távolságokra. Barlowe-ék ugyanis ezen utak során több száz mérföldet megtettek,⁸⁴ ami még akkor is nehezen elképzelhető ellenséges környezetben, ha a terület ritkán lakott.

Lane ezen kívül még egy dolgot is megemlít. Az egyik: az indiánok az ő és társai utazásai során történtek miatt meggyűlöltek őket. A másik egy sokkal érdekesebb dolog: az indiánok istenkáromlásáról, az „egy Isten” gyűlöletéről ír.⁸⁵ Ezek szerint megpróbálkoztak a térítéssel? Ha igen, hogyan? Cortes annak idején összetörte a nagy templomok szobrait, lehet, hogy ők is valamiféle hasonló, az indiánokat sértő módon láttak hozzá a térítéshez? Lerombolták az indiánok szent helyeit? Lane korábban nem írt arról, hogy bármilyen módon megpróbálták volna keresztény hitre téríteni az indiánokat. Ugyanakkor mi másért szidalmazták a bennszülöttek az angolok vallását? Ha ugyanis az angolok csak saját szűk területükön, egy házban vagy kápolnában gyakorolták vallásukat, akkor az nem tűnt volna fel az indiánoknak. Másrészt, Thomas Hariot leírja, hogy az indiánok kapcsolatba kerültek a kereszténységgel. Leírja, hogy amikor Wingina megbetegedett, akkor az indiánok megkérték őket, hogy imádkozzanak érte, valamint hogy az indiánok a keresztény Istent is kérték, hogy legyen jó a termésük.⁸⁶

Ha az összeütközéseknek vallási okai voltak, az rendkívül leegyszerűsítene a helyzetet. Cortes esetében is hasonló történt: míg ő távol volt, hogy legyőzze az utána küldött Pánfilo de Narváezt és csapatát, addig alvezére, Alvarado egy vallási ünnepséget megtámadott és lemészárolta résztvevőit. Ezt követte Cortesék menekülése és a nyílt háború.⁸⁷

⁸² Barlowe: 4.

⁸³ Bitterli: 175-176

⁸⁴ Lane: 2

⁸⁵ Lane: 12

⁸⁶ Roanoke: 378-379

⁸⁷ Lynn Foster: Mexikó története. Pannonica kiadó, Budapest, 1999: 53-56

Cortes legénységének esete röviden úgy írható le, hogy az aztékok rituáléját a spanyolok fenyegetésnek ítélték. Történhetett-e hasonló Roanoke-on? Vajon az indiánok szándékai továbbra is békések, csak az angolok hiszik a tánc, a szertartás mozdulatait harcra készülésnek? Mint Cortes esetéből látszik, ez nem lenne szokatlan. A rajzok alapján arra lehet következtetni, hogy az itteni indiánoknak a vallási rituáléjához hozzá tartozott a test kifestése, a heves mozdulatok és tánc.⁸⁸ Ez egyszerre tűnhetett fenyegetőnek és pogánynak is. Ezen kívül a vallási alapú harc mellett szól az is, hogy az angolok közül nem csak Lane, hanem szinte valamennyien részt vettek az írországi harcokban. Azoknak a harcoknak szintén volt vallási színezete, a katolikus-protestáns ellentét, így könnyen lehet, hogy az amúgy is fanatikus angolok eleve felnagyították az indiánok „pogányságát”. A későbbiekben viszont Winginát és törzsét nem emlegetik, mint pogányokat, és istent csak saját megmenekülésük kapcsán említik, hálát adva neki a túlélésért. Ezen kívül lehet egy másik eshetőség is, mégpedig az, hogy az indiánok saját vallási hiedelmeik okán támadtak az angolokra, ahogyan az Cook kapitány esetében történt.⁸⁹ Viszont az indiánok vallási szokásairól nincsenek komolyabb források, leszámítva White rajzát. Másrészt az indiánok maguk nem kezdtek nyílt harcot az angolokkal, inkább kitértek előlük (elhagyták településeiket, elfutottak), így ez a változat talán az egyetlen, amely kizárható.

VI/2. Szokásbeli különbségek mint okok

A harcok kirobbanása, az indiánok ellenséges magatartásának kialakulása kapcsán a szakirodalom említést tesz egy ellopott ezüst csészéről,⁹⁰ amely azonban nem tűnik fel Lane leírásában. Hariot sem ír róla, bár az ő szándékait ismerve ez nem meglepő. Az angolok a lopást keményen megbüntették; legázolták a tolvaj törzsének a kukoricását, elpusztították a falut. Az eseményről egyedül a „Tiger” hajónaplójában van feljegyzés,⁹¹ de csak megemlíti, részletes leírás nincs. A hajó ekkor még Roanoke-nál horgonyzott, a büntető-expedíciót pedig a kapitánya vezette. Az eseménynek a hatása annak ellenére is negatív volt, hogy Hariot szerint az indiánok mindig úgy gondoltak rájuk, angolokra, mint akik nem bosszúállók.⁹² Hogy ez melyik törzs volt, arról nincs ismeretünk, de valószínűleg a többi törzs tagjai (így Wingina) is értesülhettek róla, lévén hogy a megtámadott falu lakói elmenekültek. Ez rögtön

⁸⁸ Lsd.: 5. melléklet

⁸⁹ Cook kapitány haláláról bővebben: Marshall Sahlins: Captain James Cook; The dying God. in: Islands of History. Tavistock Publications, London, 1987.104-135

⁹⁰ Quinn: 70-72. Kupperman: 74

⁹¹ Roanoke: 191

⁹² „hearing that wee had wrought no reuenge with our weapons” Roanoke: 379

a letelepedés elején (még 1585 júliusában) történt, és sok mindent megmagyaráz. Először is, az indiánok innentől kezdve gyanakodhattak az angolokra, méghozzá okkal. Sőt, ez a gyanakvás hamar félelemmé változhatott. Mindenképp elgondolkodtató, hogy az indiánok vajon tényleg tisztában voltak-e a „lopás” fogalmával? Ha nem, akkor az angolok válaszlépése komolyan megrémíthette őket, hiszen olyan dologért büntették meg őket, aminek az ő társadalmukban nem volt különösebb szerepe. Ha arra gondolunk, hogy a főnökök bármit elvehettek az alattuk állóktól,⁹³ akkor jobban megérthetjük a cselekedet hatását. A „lopás” olyantól, aki alattam van, természetes. Barlowe ezt le is írja. Ez felvet egy olyan szempontot, ami nem hanyagolható el. Ez felveti azt, hogy Lane nem olvasta Barlowe megelőző jelentését, vagy legalább is nem eléggé figyelmesen ahhoz, hogy egy ilyen, meglehetősen hosszan tárgyalt rész elkerülje a fegyelmét, vagy azt elfelejtse. Ezt az mutatja, hogy Lane meglepetten ír arról, hogy egy indián törzs már jelentős kapcsolatokkal rendelkezik, pontosabban rendelkezett fehér emberekkel. Menatonon mondja Lane-nek, hogy a gyöngyökkel rendelkező törzs *„kereskedett fehér emberekkel, akik ugyanolyan ruhát hordanak, mint mi (angolok, M.D.)”*⁹⁴ A múlt idő arra enged következtetni, hogy a kereskedelem csak zajlott, de most nincs. Szintén érdekes, hogy ez a törzs Menatonon szerint nem tűri az idegeneket, és ahogy korábban is írtam, erősek és agresszívek, miért kereskedtek fehér emberekkel? És kikkel? Az egyik elképzelésem, hogy a fehérek a korábban itt járt Barlowe-féle expedíció tagjai. Ezt támasztja alá, hogy Barlowe szerint az egyik törzsben a főnök testvére nagy érdeklődést mutatott a felszerelésük iránt, és megpróbált gyöngyökért vásárolni tőlük.⁹⁵ Továbbá, ez a törzs megegyezik azzal amelyiket Menatonon is említ.⁹⁶

Ez a törzs Wingina/Pemisapan törzse, ha Barlowe leírása alapján határozzuk meg. Menatonon szándéka talán az volt, hogy olyan messze küldje az angolokat, hogy közvetlen veszélyt ne jelentsenek, de kereskedni tudjon velük.⁹⁷ Másrészt - bár ez egyértelműen nem derül ki - ezzel a törzsszel is lehettek olyan konfliktusai, amelyeket az angolok fegyvereivel akart megoldani. Ezért is mesél a hatalmas gyöngykészletről. A korábbi angolokról való ismeret hiánya miatt okkal feltételezhetjük, Lane nem olvasta a korábbi beszámolókat, vagy ha igen, akkor felületesen. Ez pedig komoly gondot jelentett. Bár Barlowe sem tudott teljes körű leírást adni, ahhoz kétségtelenül eleget mondott, hogy az ide érkezők megtudják, kikkel kell „jóban lenni”, és néhány kisebb, de annál fontosabb indián szokást is leírt. Ha Lane ezeket elolvasta vagy

⁹³ Barlowe: 8

⁹⁴ Lane: 4.. „*The sayd King had traffique with white ment hat had same clothes as we have*”

⁹⁵ Barlowe: 6.

⁹⁶ Barlowe: 7. és 9.

⁹⁷ Kupperman: 77-78

ismerte volna, nem támadott volna meg és rombolt volna le egy falut egy ellopott csésze miatt.

Itt érdemes szólni a legénység összetételéről. Sokukat Lane csak „ír fiúként” nevezi, ami azonban nem írt, hanem az írországi harcot megjárt katonát, vagy írországi angolt jelent.⁹⁸ Már volt szó arról, hogy a vallásos túlbuzgóság mit okozhatott. A másik, hogy a harcok jellege miatt kegyetlen, mindenkit ellenséget látó katonák voltak-e a legalkalmasabbak arra, hogy egy ilyen területre jöjjenek? Talán itt ütött vissza az, hogy Barlowe olyan jó szándékúnak és békésnek írta le az indiánokat. Raleigh és Grenville emiatt úgy gondolkodtak, bárkit küldenek a területre, nem fog a békés, majdhogynem szeretetreméltó indiánokkal ellenséges viszonyba kerülni. Azt gondolhatták, az idegen környezetbe azok a legmegfelelőbbek, akik már jártak „idegen” környezetbe. Csak azt nem vették figyelembe, hogy Írországból a terror mindennapos dolog volt,⁹⁹ és ez az ezüstcsésze-ügy kapcsán, erőteljesen megmutatkozik, a katonák úgy viselkedtek, mint Írországból.

A lopás durva megtorlása, társítva a savage szóval, megerősítette a katonákat, hogy az indiánok még kevésbé emberek. Az alárendelt, alacsonyabb rendűnek tartottat könnyebb megalázni, ha pedig nem emberként, hanem állatként gondolnak rájuk, akkor pedig kifejezetten jogosnak érzik a megalázó, erőszakos cselekedetet.¹⁰⁰ A cselekedet végrehajtása után pedig még jobban erősödött bennük ez a kép. Innentől fogva már nem tűnik meglepőnek, hogy Lane a tárgyalás és alkudozás bevett dolgának tartotta a tússzedést. Ehhez még hozzá jönnek írországi tapasztalatai, ahol szintén hasonlóképpen „tárgyaltak” a felkelőkkel.

VI/3. Diplomáciai hibák

Nem elhanyagolható szempont, hogy milyen szövetségeseket akartak szerezni az angolok, és az sem, hogy milyen módon. Míg a legtöbb esetben az indiánokat különböző, látszólag értékes tárgyakkal (tükör, üveg) próbálják megnyerni,¹⁰¹ addig Lane és társai egy sajátságos, szokatlan módszerhez nyúlnak.

Korábban utaltam a tússzedésre, arra, hogy indiánokat fogtak el. Menatonon fiát is fogolyként tartották maguknál az angolok. A főnök gyöngyökkel próbálta meg kiváltani fiát.¹⁰² Lane

⁹⁸ Quinn:89-90

⁹⁹ Kupperman ugyanilyen következtetést von le, lsd.: Kupperman:67

¹⁰⁰ Ezt tárgyalta Natalie Zemon Davis *Az Erőszak Rítusai* című tanulmányában. Natalie Zemon Davis: Az erőszak rítusai. in: Társadalom és kultúra a kora újkorban Franciaországban. Balassi kiadó, Budapest, 2001. 139-169

¹⁰¹ Elég Barlowe leírására gondolni

¹⁰² Lane: 13-14

elutasította a gyöngyöket, helyette feleskette a Menatonon vezette indián törzseket I. Erzsébet és Anglia hűségére.¹⁰³ Lényegében megzsarolta az indiánokat. A szakirodalom említi, hogy Menatonon egy olyan „konföderációnak” volt a főnöke, amely három törzset számlált. Erre már Barlowe is rájött.¹⁰⁴ Lane tehát egyszerre több törzs támogatását is megszerezte ezzel a lépéssel. Ezzel a törzsek közötti harcban egyértelműen Menatononék mellé állt. Ez alapvetően nem logikátlan lépés. Az „oszd meg és uralkodj” elv Cortesnek is működött, amikor az aztékok ellen fordította azok meghódított vagy elnyomott szomszédjait.¹⁰⁵ Ugyanakkor Menatononék kizsárolt hűsége, legalább is, ahogy az később kiderült, nem volt tartós. Ugyanakkor ezzel a lépéssel Lane magára haragította Winginát, korábbi szövetségesét. Ez a lépés, hogy a korábbi szövetséges törzs helyett másikat választott, szintén ritka dolog. A két későbbi település, Jamestown és New Plymouth telepesei mindig hűségesek maradtak az első velük barátságos törzshöz.¹⁰⁶

Menatonon és törzsei bekényszerítése az angol szövetségbe hosszú távon nem tudott gyümölcsözővé válni, sőt nagyobb kárt okozott, mint hasznot. Wingina ugyanis ellenfele volt Menatononnak. Ők ketten rendszerint egymásra mutogattak, vádaskodtak, a két törzsszövetség ellenséges volt egymással. Nehéz pontosan meghatározni, hogy ez mikor történt, mivel Lane csak ritkán ír pontos dátumot. Ugyanakkor valószínűleg késő tavasszal kezdett elmérgesedni a helyzet. Lane szerint, és ezt a szakirodalom is elfogadja, ennek az az oka, hogy Wingina „törzsi tanácsában” felülkerekedtek az angolok ellenségei, akik a főnököt a telepesek ellen fordították.¹⁰⁷ Ugyanakkor én úgy gondolom, nem kellett Winginát sokáig győzködni. Ha az ellenségeivel szövetséget kötöttek, akkor természetes reakció, hogy az ellensége szövetségesét ne támogassa, majd, ha hihetünk Lane-nek, megtámadja. Ezt támasztja alá, hogy Hariot ellentmond Lane-nek Wingina leírásában. Ő sokkal inkább barátságosnak és segítőkésznek írja le Winginát, akinek népéből csodálatot vált ki az angolok összetűzése más, velük ellenséges törzsekkel. Sőt, hitték, az angolok majd segítenek nekik.¹⁰⁸ Ugyanakkor ezt Hariot írja, aki a lehető legjobb színben akarta beállítani a térséget és lakóit.

Lane ugyanakkor ezt nem említi, hiszen ha rájött volna erre, nem akart volna ellenségessé válni Winginával. Wingináék az angoloknak az ellenségeikkel kötött szerződését úgy értelmezhatték, hogy csatlakoztak a Menatonon vezette konföderációhoz.

¹⁰³ „*Hee and his successours were to acknowledge her Maiestie their only Sovereigne*” Lane:14

¹⁰⁴ Barlowe:9 Ő ugyan Menatonont egy másik törzs vezérének írta le, de Chawanookit mint konföderáció említi

¹⁰⁵ Elliott: 3-5

¹⁰⁶ Nathaniel Philbrick: *Mayflower*. Viking Adult, New York. 2006:110-113, illetve Jamestown:

¹⁰⁷ Lane:12, illetve Kupperman: 83-84

¹⁰⁸ Roanoke: 377-379

Az angolok diplomáciája tehát súlyos kudarcot vallott. Nem hogy nem szerezték meg az összes törzs támogatását, lényegében teljesen maguk ellen fordítottak mindenkit.¹⁰⁹ A Menatonontól kizsarolt hűség ugyanis nem lehetett tartós, bár már nem volt idő, hogy érvényt szerezzenek neki. Annyit sikerült elérni, hogy a június elsejei rajtaütés előtt Menatonon az, aki informálja Wingina „ártó szándékáról” Lane-t.¹¹⁰ Ha megfigyeljük Menatonon korábbi viselkedését, akkor láthatjuk, ez nem újdonság. Ráadásul korábban Wingina az, aki Menatononról állította, hogy sokezres sereget toboroz a telepések ellen. Hogy Menatononra akarta terelni a gyanút, vagy az angolokat akarta figyelmeztetni, nem derült ki. Azonban most Lane, aki egyre bizalmatlanabbá vált Winginával szemben, különösen a szigetről való elköltözés után, most hitt Menatononnak. Hogy ezért az információért cserébe elengedte e túsul ejtett fiát, azt már nem tudjuk.

Az angol megelőző csapás során Wingina is meghalt. Egy héttel később Drake hajóival megjelent. Az megint csak nem derül ki, hogy az indián harcosok mit csináltak ezalatt az egy hét alatt, Lane ezután ugyanis felgyorsítja az elbeszélést, és június 1-e és 8-a közötti időszakról semmit sem jegyez le. Lane és emberei, mivel utánpótlás nem jött, élelmük kevés volt (az indiánok ugyanis nem vetettek nekik kukoricát Roanoke-on), visszatértek Drake-kel Angliába. Amikor Grenville később megérkezett, csak az üres szigetet találta, és bár sejtethette, hogy a telepések Angliába távoztak, azt nem tudta, hogy távozásuk előtt ellenséggé tették az általa még segítőkészként ismert bennszülötteket. Tizenöt embert hagyott a szigeten, akik elődeik lépései miatt tragikus véget értek.¹¹¹

VII. A gyarmat elhagyása

A Roanoke szigetén hagyott tizenöt férfiról nem maradtak ránk feljegyzések, sorsukat csak John White leírásából tudhatjuk, aki megtalálta egyikük holttestét. Érdekes módon White a többi információt, azt, hogy a többiek is meghaltak, egy hozzájuk érkező indiántól szerzi. Az, hogy ez az indián miért mondta el White-nak és embereinek, mi történt, nem tudható, azonban két oka lehetett. Ő vagy szimpatizált az angolokkal, vagy azért küldték oda a többiek, hogy az angolokat harc nélkül távozásra bírja. Akárhogy is, White tudta, nem maradhatnak hosszú ideig a szigeten. Hazatérésüket vagy továbbköltözésüket azonban megakadályozta White és Fernandez vitája.¹¹² A telepések, amennyire tudták, rendbe hozták a települést. Azonban nekik

¹⁰⁹ 6. melléklet: A diplomáciai viszonyokról egy általam készített ábra

¹¹⁰ Lane: 17, egész pontosan a főnök fia, Skyco

¹¹¹ Kupperman: 114 . Quinn szerint lehetséges, hogy tizenennyolc ember: (lsd.: 350)

¹¹² Quinn: 278

sem volt elegendő ellátmányuk, ráadásul már túl későn érkeztek meg ahhoz, hogy vethessenek. Az indiánok jóindulatára voltak utalva, de ez már elveszett a fent leírt események miatt. Pedig egy ilyen indián segítség élet-halál eldöntője lehetett: erre példa Popham és New Plymouth.¹¹³ Míg Pophamnél a telepesek nem kaptak az indiánoktól támogatást, addig Plymouthnál igen. És bár mindkét település lakosságát megtizedelte a tél és betegségek, végül Plymouth fennmaradt, Pophamet viszont feladták az angolok.¹¹⁴ Az indián segítség elmaradása tehát megnehezítette a telepesek amúgy sem könnyű dolgát, az ellenséges indián törzsek pedig végzetesnek bizonyultak. Az angol telepesek megpróbáltatásai ugyanis az átkelést követően sem értek véget. Nem véletlenül kerül át a későbbiekben (de a harmadik roanoke-i kísérletnél is) jóval több férfi, mint nő. Ez a későbbi gyarmatokon is általános gyakorlat, bár kétségtelenül nehezíti a mindennapi életet. Bár a nők megjelenése ugyanakkor jelentősen növelte a telepesek komfortját, életének minőségét, és részt vettek a mezőgazdasági munkákban,¹¹⁵ a magasabb férfi létszámnak gyakorlati okai voltak. Sok emberre volt szükség a házak felépítéséhez, a föld feltöréséhez, és ehhez mesterekre, vagy a lehető legjobb fizikumú férfiakra volt szükség. A tél rendszerint megtizedelte a telepeseket, a hálaadás hagyománya pedig azt mutatja, az első túlélő év és az első aratás mekkora jelentőségű volt. Általában elmondható ugyanis, hogy aki túlélte az első évét, az megmaradt a későbbiekben is.¹¹⁶ Roanoke-ról viszont nincs ilyen adatunk, azt sem tudjuk pontosan meghatározni, mikor vált elnéptelenedetté. Abból a tényből, hogy White a kolóniát viszonylag jó állapotban találta, arra következtethetünk, hogy a telepesek nem lettek támadás áldozatai, hogy a kolóniát az indiánok vagy más ellenség (spanyolok) nem pusztították el. Ugyanakkor a spanyolok tudtak Roanoke-ról, arról, hogy az angolok támaszpontot építenek ki a térségben.¹¹⁷ Az, hogy a kolónia túlélői továbbmentek volna Croatoanra, szintén nem lehetetlen, hiszen volt hajójuk, de maguk is építhettek hajót, hiszen megvolt hozzájuk a megfelelő fafajta.

Annyi világos csak, hogy a telepesek nem lettek meg. Egy tengeri vihar miatt White végül felfüggesztette a kutatást. A későbbiekben még több hajó is kereste a telepeseket, az indiánoknál is érdeklődtek, de meggyőző bizonyítékot senki sem talált.

¹¹³ Sokszor csak Plymouth.

¹¹⁴ Tindall: 60-65

¹¹⁵ A telepes nőkről bővebben: Kathleen Brown: Women in early Jamestown
http://www.virtualjamestown.org/essays/brown_essay.html

¹¹⁶ Tindall: 90-92

¹¹⁷ Roanoke: 717-838. Levelek, beszámolók a királynak az angolok kísérleteiről.

VIII. Összegzés: a döntő momentum

Volt- valamilyen döntő tényező, momentum az eseményekben? Ez a kérdés merült fel bennem, amikor először olvastam Roanoke történetéről, és most, hogy megvizsgáltam a résztvevők, mindenekelőtt Lane forrását, úgy gondolom, választ adhatok rá.

Az indiánokkal való viszony, a források alapján egy igen széles skálán mozog, és rövid idő alatt szélsőséges változásokat tapasztalhatunk. Fentebb már leírtam, a legtöbb gyarmaton, kolónián évek, évtizedek múlnak el az összeütközésig, itt, ha a Barlowe-féle expedíciót nem nézzük, néhány hónap a megérkezés és az első konfliktus, az ezüstcsésze-ügy közötti idő. Míg Barlowe és társai barátságos indiánokról írnak, addig Lane kezdetektől fogva tartózkodó, sőt, kifejezetten ellenséges az indiánokhoz. A tússzedés, Menatononnak, majd fiának, Skyconak az elrablása az első olyan momentum, ami súlyos csapást mér az indiánoknak az angolokhoz való viszonyára. Menatononék elrablása, a faluból történt, erőszakos elhurcolása, törzsét, sőt, törzsszövetségét megrémítette, és bár nem támadtak az angolokra, de féltek tőlük. Menatonon elrablása azonban ennél is súlyosabb következményekkel járt.

Az elfogott főnök, hogy magát mentse, az angolok szövetségesét, Winginát kezdte el rágalmozni. Az angolok pedig hallgattak rá. Szinte érthetetlen, hogy Lane jobban bízik foglyában, Menatononban, mint abban a főnökben, aki magától ellátja őket élelemmel. Miért nem élt a gyanúval, hogy az elfogott főnök mindent meg fog tenni, hogy megfossza az angolokat szövetségesüktől, Winginától? A főnök sikerrel járt, Lane egy idő után (nem tudni, ez mennyi idő) ugyanis elhiszi Menatonon Winginát vádoló szavait. Vajon Menatonon ígért valamit, amit Wingina nem? Vagy több harcosa volt? Lane szövege szerint az utóbbi. Sajátos logika van leírva, mely szerint *„többen vannak, mint a többi (törzs, M.D.), és ezért megbízhatóbbak ígéreteikben.”*¹¹⁸ Lane tehát azért választja Menatononékat, mert többen vannak. Nem vette figyelembe, hogy Winginát, aki legalább olyan erős, és az angolokhoz földrajzilag közelebbi indián törzsszövetséget irányít, magukra haragítják. Lane és társai büntetlenül megúszták a kukoricás és a falu feldúlását, Menatonon és fia túsul ejtését, de Wingina nem tudta nekik megbocsátani az ellenséggel való szövetséget azok után, hogy ellátta őket élelemmel.

A legfontosabb momentum így véleményem szerint Menatononék bekényszerítése a szövetségbe. Azonban még ekkor is volt esély a konfliktus rendezésére. Ugyanis Wingina és törzse elköltözött a szigetről, de Menatonon és fia szavát kivéve semmi sem bizonyítja, hogy valóban támadásra készült. Ha Lane türelmesebb, esetleg megpróbál tárgyalni, ahelyett, hogy

¹¹⁸ „in greater number than the rest, so are they more faithfull in their promises”, Lane: 16

megöli a főnököt, a következő telepes-csoport túlélési esélyei jobbak lettek volna, és Lane sem menekült volna el az ellenségessé váló törzs miatt. Lane és társai azonban katonák voltak, és a fentebb leírt írországi tapasztalatok miatt az erőszakos megoldások hívei. Maga a katonai múlt pedig nem jelenti azt, hogy valaki alkalmatlan egy ilyen telep vezetésére, sőt, Jamestown esetében John Smith, maga is számos háború veteránja, vezetői képességeinek és tekintélyének köszönhetően sikeresen irányította a kolóniát az első kritikus években. Sőt, épp távozásakor válik bizonytalanná, gyengébbé az addigi jó viszony Powhatan főnökkel és törzsével.¹¹⁹ Azonban Smith életrajza alapján rájöhetünk, hogy ő élete során korábban befogadóként is kapcsolatba került idegen kultúrákkal. Hosszú ideig szolgált idegen uralkodókat, köztük Báthory Zsigmond és Székely Mózes erdélyi fejedelmeket,¹²⁰ Lane azonban csak mint megszálló került kapcsolatba idegenekkel.

Meglátásom szerint a telepesek személye, valamint Lane türelmetlensége és alkalmatlansága volt a legfőbb ok. Feltétlen lojalitása Raleigh-hez és Grenville-hez, valamint katonai erényei volt az ok, amiért kinevezték ennek a fontos településnek a parancsnokává, sőt, úgy gondolhatták, mint harcokat megjárt katona boldogulni fog az indiánokkal szemben, akik gyengék és ismereteik szerint, békések. Arra már nem gondoltak, hogy Lane türelmetlensége, az indiánok általános lenézése és hibás diplomáciai manőverei, melyek az ilyen irányú ismereteinek hiányai miatt történtek, hosszú távra ellehetetlenítheti a kolóniát.

IX. Tanulságok

Voltak-e olyan hibái a roanoke-i kísérletnek, melyeket a későbbi telepek esetében elkerültek? Természetesen igen, és ehhez az adhatta a segítséget, hogy Lane és a többiek beszámolója már több ember számára elérhető volt, hiszen Hakluyt 1599-ben kiadta őket. Az első, ami változás, az, hogy ettől kezdve jobban megválogatták a vezetőket, olyanokat nevezve ki, akik előre láthatóan jobban együtt tudnak működni az indiánokkal, vagy féken tudják tartani embereiket. Erre olyan helyeken, ahol kezdettől fogva „civil” telepek alakultak, valamint a koronához, társasághoz kevésbé kapcsolódott a vállalkozás, nem volt szükség. Itt az önjelölt vagy választott vezetők, mint amilyen William Penn is volt,¹²¹ törekedtek az indiánokkal való lehető legjobb viszonyra, a keresztényi testvériségre alapozva. A másik, hogy többet nem szerveztek olyan telepet, ahova csak katonákat küldtek. Még ha kezdetben csupa férfi volt is a telep lakossága (mint Jamestown). Ők is inkább földművesek,

¹¹⁹ Karen Ordahl Kupperman: The Jamestown Project. Harvard University Press, 2008

¹²⁰ Bővebben: Karen Ordahl Kupperman: The Jamestown Project. Harvard University Press, 2008: 51-60

¹²¹ Tindall: 79-81

vállalkozók, iparosok voltak, és a lehető leghamarabb nőket és gyerekeket küldtek utánuk. A civilek pedig az életben maradást inkább az együttműködésben és nem az indiánok megfélemlítésében látták. Ha volt is valamiféle erőfitogtatás, az nem az őket ellátó törzs ellen irányult. Bár John Smith szerint is kell egyfajta „upper hand”, azaz látható erőfölényt mutatni az indiánok felé, de a szövetséges törzseket ezt követően mindig csak a Bitterli által leírt, a telep alapítását követő 10-20 év elmúlása után támadták meg, vagy még később. Bár a betegségek, az utánpótlás kimaradása, vagy az időjárás még számos nehézséget okoztak, a később alapított kolóniák legtöbb esetben a majdani tizenhárom gyarmat magjaivá váltak. Ehhez a legtöbb esetben hozzájárult az is, hogy az indiánok lényegében „megtanították” az angoloknak, hogyan éljenek az Újvilágban.

Bibliográfia

Források:

Arthur Barlowe: *The First Voyage to Roanoke. 1584. The First Voyage Made to the Coasts of America, with Two Barks, wherein Were Captains M. Philip Amadas and M. Arthur Barlowe, Who Discovered Part of the Countrey Now Called Virginia, anno 1584. Written by One of the Said Captaines, and Sent to Sir Walter Raleigh, Knight, at Whose Charge and Direction, the Said Voyage Was Set Forth.* <http://docsouth.unc.edu/nc/barlowe/barlowe.html>

Ralph Lane: *Raleigh's First Roanoke Colony. The Account by Ralph Lane. An account of the particularities of the employments of the English men left in Virginia by Richard Greenevill under the charge of Master Ralph Lane Generall of the same, from the 17. of August 1585. until the 18. of June 1586. at which time they departed the Countrey; sent and directed to Sir Walter Raleigh, 1586.* <http://docsouth.unc.edu/nc/lane/lane.html>

David Beers Quinn (szerk): *Roanoke Voyages I-II. Hakluyt Societi, London, 1955*

Szakirodalom:

Anderle Ádám: *Spanyolország története. Budapest, Pannonica kiadó, 1999.*

Urs Bitterli: „Vadak” és „Civilizáltak”. *Gondolat kiadó, Budapest, 1982.*

Kathleen Brown: *Women in early Jamestown.*

http://www.virtualjamestown.org/essays/brown_essay.html

Peter Burke: *Útmutatás az utazástörténet számára. Korall 26, 2006. november 5-26*

Natalie Zemon Davis: *Women on the Margins. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1997.*

Natalie Zemon Davis: *Társadalom és kultúra a kora újkori Franciaországban. Balassi Kiadó, Budapest, 2001.*

John Huxtable Elliott: *Empires of the Atlantic world. Yale University Press, 2007.*

David Hackett Fischer: *Champlain's Dream. Simon and Schuster, 2008.*

Stephen Greenblatt: *Marvelous Possessions*. Clarendon Press, Oxford, 1992.

Hankiss Elemér-Makkai László: *Anglia az újkor küszöbén*. Gondolat kiadó, Buapest, 1965.

Valerie A. Kivelson: *Cartographies of Tsardom*. Ithaca, New York Cornell University Press, 2006.

Karen Ordahl Kupperman: *Roanoke, the abandoned colony*. Rowman & Littlefield publishers, Lanham, Maryland, USA, 2007.

Karen Ordahl Kupperman: *The Jamestown Project*. Harvard University Press, 2008.

Lynn Foster: *Mexikó története*. Pannonica kiadó, Budapest, 1999.

Richard Middleton: *Colonial America*. Blackwell Publishers, Cambridge, Massachusetts, 1994.

Michel Mollat: *Európa és a tenger*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1996.

Papp Imre: *Az első francia gyarmatbirodalom*. In: Poór János(szerk): *A kora újkor története*; Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 403-425

Nathaniel Philbrick: *Mayflower*. Viking Adult, New York, 2006.

David Beers Quinn: *Set fair of Roanoke*. The University of North Carolina press, 1985.

Marshall Sahlins: *Captain James Cook. The dying God*. in: *Islands of History*. Tavistock Publications, London, 1987. 104-135

Rázsó Gyula (szerk): *Felfedezők, kalózok, gyarmatosítók*. Gondolt kiadó, Budapest, 1963

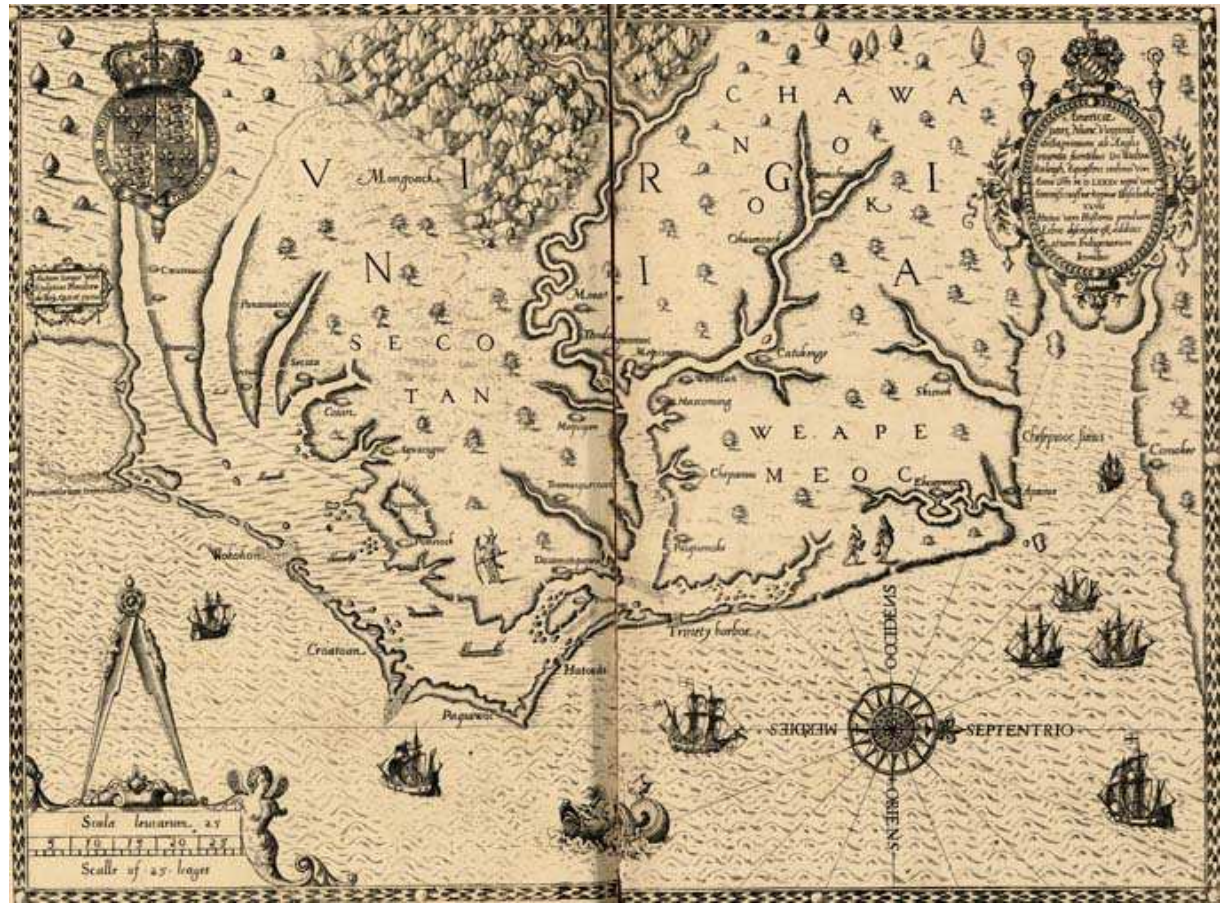
Szommer Gábor: *A Kelet-Indiai társaság találkozása Japánnal*. In: *Információáramlás a kora újkorban*, szerkesztette: Z. Karvalics László és Kiss Károly, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004. 162-190

George Brown Tindall: *America-A narrative history*. W. W. Norton and company; New York, 1992.

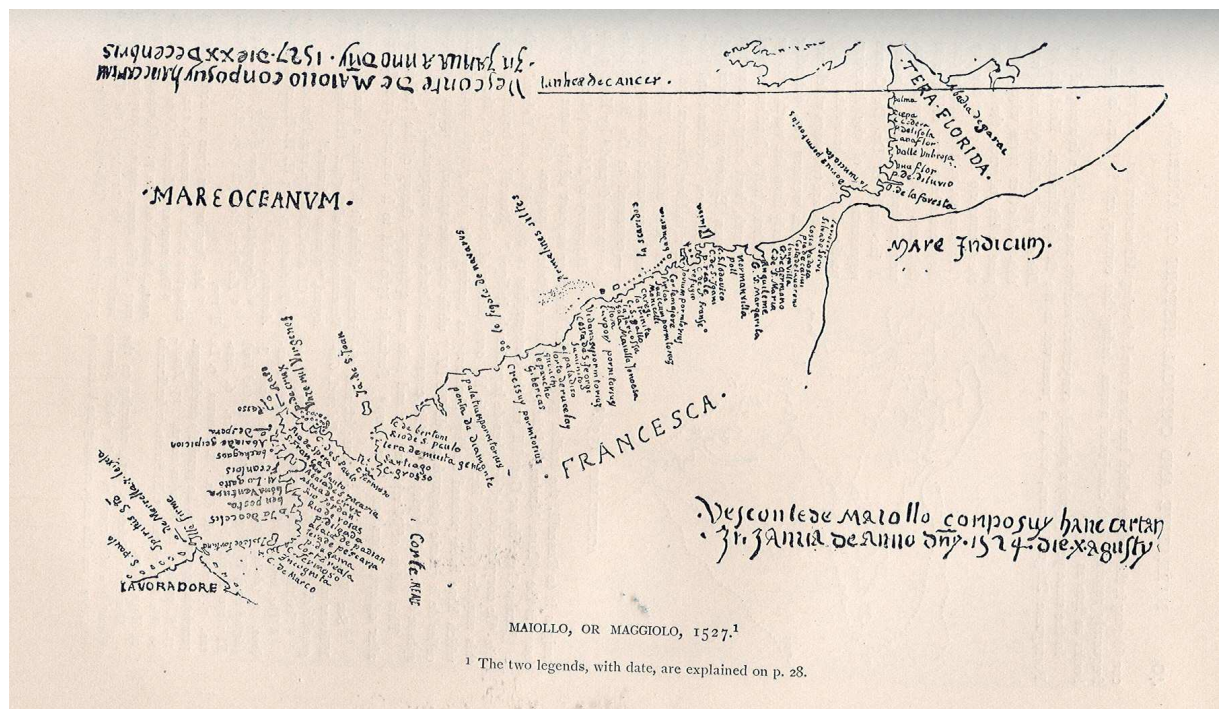
Mellékletek

1. melléklet: Roanoke elhelyezkedése

2. melléklet: Virginia John White által rajzolt térképe

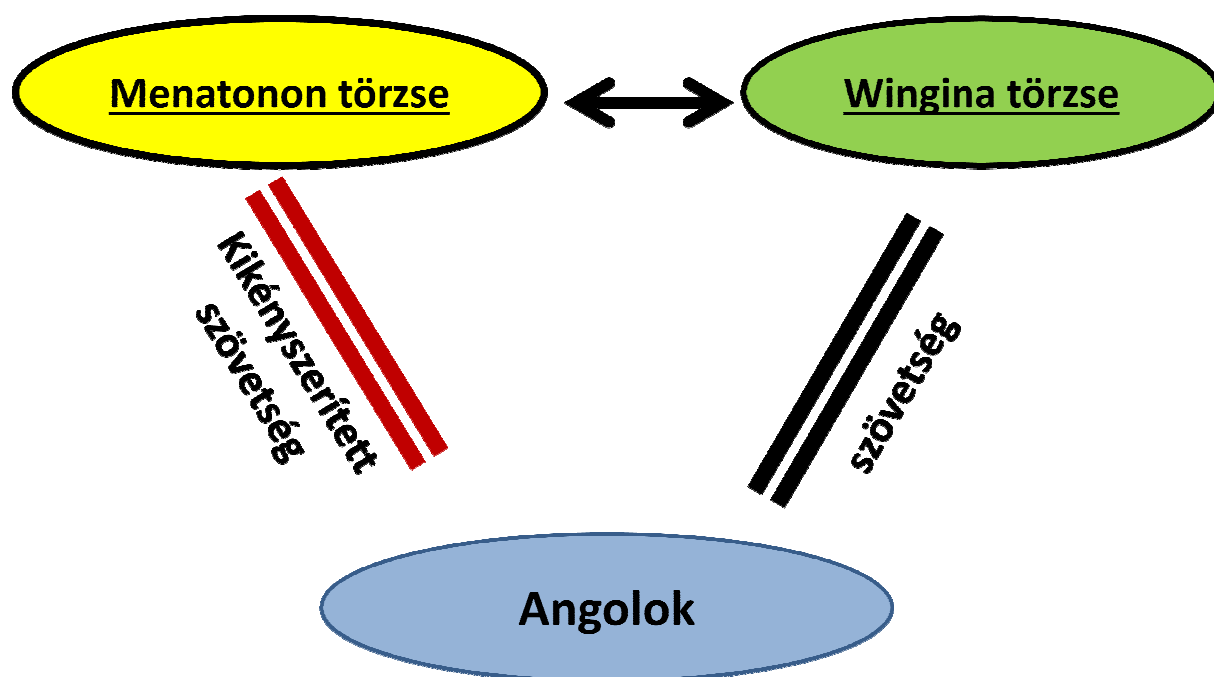
3. melléklet: Az első térkép a keleti partról, 1527

4. melléklet: Egy indián harcos John White eredeti festményén

5. melléklet: Indiánok szertartásos tánca John White festményén

6. melléklet: Általam készített ábra Virginia diplomáciai viszonyairól